

ŠIAULIAI UNIVERSITY

Margarita Jurevičienė

**STRATEGIES FOR SOCIAL SKILLS' EDUCATION
OF CHILDREN WITH MODERATE MENTAL
RETARDATION**

Summary of the Doctoral Dissertation
Social Sciences, Education (07 S)

Šiauliai, 2012

Doctoral dissertation was prepared between 2007–2012 at Siauliai University.
Doctoral dissertation has partial funding in year 2007 from Lithuanian Studies Foundation.

Scientific supervisor:

Prof. Dr. **Jonas RUŠKUS**

(Vytautas Magnus University, Social Sciences, Education – 07 S)

Scientific consultant:

Assoc. Prof. Dr. **Irena KAFFEMANIENĖ**

(Siauliai University, Social Sciences, Education – 07 S)

The doctoral dissertation is defended at the Education Science Council of Siauliai University:

Chairman of the Council:

Prof. Habil. Dr., Academician of Russian Academy of Pedagogical and Social Science **Vytautas GUDONIS**

(Siauliai University, Social Sciences, Psychology – 06 S, Education – 07 S)

Members:

Assoc. Prof. Dr. **Algirdas ALIŠAUSKAS**

(Siauliai University, Social Sciences, Psychology – 06 S)

Prof. Dr. **Ingrida BARANAUSKIENĖ**

(Siauliai University, Social Sciences, Education – 07 S)

Prof. Habil. Dr. **Marijona BARKAUSKAITĖ**

(Lithuanian University, Social Sciences, Education – 07 S)

Prof. Dr. **Romualdas MALINAUSKAS**

(Lithuanian Academy, Social Sciences, Education – 07 S)

Opponents:

Assoc. Prof. Dr. **Violeta GEVORGIANIENĖ**

(Vilnius University, Social Sciences, Education – 07 S)

Assoc. Prof. Dr. **Rita VAICEKAUSKAITĖ**

(Klaipeda University, Social Sciences, Education – 07 S)

Defence of the dissertation will take place in an open meeting of the Education Sciences Council on May, 11, 2012 at 11:00 AM in Room 205 of Siauliai University Library (Vytauto Sr. 84, LT-76352, Šiauliai, Lithuania).

Summary of the dissertation was sent out on 11 th of April 2012.

The dissertation is available at the library of Siauliai university.

Please, send responses to:

Šiauliai university, Vilniaus St. 88, LT-76285, Lithuaniai

Tel. (+370 41) 595 821, Fax (+370 41) 595 809, e-mail: doktorantura@cr.su.lt

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

Margarita Jurevičienė

**VIDUTINIŠKAI SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ
SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMO STRATEGIJOS**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Šiauliai, 2012

Disertacija rengta 2007–2011 m. Šiaulių universitete.

Disertacinį tyrimą 2007–2010 m. iš dalies rėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

Mokslinis vadovas – prof. dr. **Jonas RUŠKUS**

(Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S).

Konsultantė – doc. dr. **Irena KAFFEMANIENĖ**

(Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S).

Disertacija ginama Šiaulių universiteto Edukologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas

prof. habil. dr. Rusijos pedagoginių ir socialinių mokslų akademijos akademikas

Vytautas GUDONIS

(Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S, edukologija – 07 S).

Nariai:

doc. dr. **Algirdas ALIŠAUSKAS**

(Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S)

prof. dr. **Ingrida BARANAUSKIENĖ**

(Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

prof. habil. dr. **Marijona BARKAUSKAITĖ**

(Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

prof. dr. **Romualdas MALINAUSKAS**

(Lietuvos kultūros akademija, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

Oponentai:

doc. dr. **Violeta GEVORGIANIENĖ**

(Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

doc. dr. **Rita VAIČEKAUSKAITĖ**

(Klaipėdos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S).

Disertacija bus ginama viešame Edukologijos krypties tarybos posėdyje 2012 m. gegužės 11 d. 11 val. Šiaulių universiteto bibliotekos 205 auditorijoje (Vytauto g. 84, LT-76352, Šiauliai).

Disertacijos santrauka išsiųsta 2012 m. balandžio 11 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Šiaulių universiteto bibliotekoje.

Atsiliepimus siųsti adresu:

Mokslo ir meno skyriui, Šiaulių universitetas, Vilniaus g. 88, LT- 76285, Šiauliai

Tel. (8~ 41) 595 821, faksas: (8~ 41) 595 809, el. paštas: doktorantura@cr.su.lt

CONTENT

INTRODUCTION	4
Chapter 1. SOCIAL SKILLS' EDUCATION OF MENTALLY RETARDED CHILDREN ACCORDING TO SYSTEM AND STRENGTHS PERSPECTIVES	20
1.1. Conceptions of social competence, social skills, and social abilities.....	20
1.2. Peculiarities of mentally retarded children's socialization and social skills	41
1.3. Problems of social skills' education for children with moderate mental retardation	49
1.4. Conceptual basis for modeling social skills' education strategies: system theory and strengths perspective.....	58
Chapter 2. METHODOLOGY OF THE RESEARCH ON MODERATELY MENTALLY RETARDED SCHOOLCHILDREN'S SOCIAL SKILLS	68
Chapter 3. SOCIAL SKILLS EXPRESSION OF SCHOOLCHILDREN WITH MODERATE MENTAL RETARDATION IN A SOCIOEDUCATIONAL ENVIRONMENT	75
3.1. Structure of social skills of schoolchildren with moderate mental retardation.....	75
3.2. Parents' insights on moderately mentally retarded schoolchildren's social skills.....	84
Chapter 4. STRATEGIES FOR SOCIAL SKILLS EDUCATION OF A SCHOOLGIRL WITH MODERATE MENTAL RETARDATION CASE STUDY	97
4.1. Modeling of the education strategies.....	97
4.2. Analysis of social skills of the schoolgirl with moderate mental retardation.....	99
4.3. Identification of strengths (available social skills) and problem areas of the schoolgirl with moderate mental retardation.....	115
4.4. Planning of social skills' education, according to the schoolgirl's strengths and educational possibilities	118
4.5. Findings of the modeling of educational strategies.....	127
GENERALIZATION OF THE DISSERTATION RESEARCH	140
CONCLUSIONS	150
LITERATURE	153

Scientific problem in the dissertation research is specified according to the following problem questions: *How do the strategies for social skills' education, which are oriented towards the strengths of a pupil and the system of interactions among education participants, function in the educational practice? What particularities of the application of social skills' strategies (pupil's strengths and education participants' system) do the experience of education participants reveal? What positive and problem aspects of the interaction among education participants do the education in the system child-family-school highlights? How do the education participants decode and interpret the roles of a pupil and the one of his/her own in this system of education participants? What challenges does the education of social skills, oriented towards the child's strengths, raise for the educators?*

The questions above and the search for their answers constitute the essence of the dissertation research.

Formulation of problem questions and theoretical assumptions of the research, arising from those questions, allowed defining the **object of research** – education of social skills for the schoolgirl with moderate mental retardation, by constructing educational strategies that are oriented towards the **strengths** (available skills) of the pupil and the **system child-family-school** of education participants' interactions.

The research objective – through the analysis and interpretation of education participants' experiences, to reveal particularities of educational strategies' application, while constructing the education of social skills for the schoolgirl with moderate mental retardation, which is oriented towards the **strengths** (available skills) of a pupil and interactions of education participants in the **system child-family-school**.

The following **tasks** are raised, in order to achieve the research objective:

1. With reference to theoretical data of scientific sources, to systemize substantial theoretical components of social skills, revealing the multidimensionality of the social skills' construct.
2. To analyze socio-educational interpretations of social skills education; to explore the data of scientific sources regarding the socialization and social skills peculiarities of persons with moderate mental retardation, also dilemmas and problems concerning their education.
3. Employing quantitative and qualitative researches, to identify social skills (strengths) that a pupil with moderate mental retardation possesses, including special needs for the social skills' education.
4. To empirically examine the possibilities for modeling of social skills' education strategies in various socio-educational environments, methodologically basing them on a) the *strengths perspective*, i.e. individualizing the education of a moderately mentally retarded pupil, in terms of his/her strengths (*present social*

skills) and family participation, as a source, which expands and strengthens pupil's opportunities and environments of the purposeful social skills' education; b) *systemic approach*, i.e. revealing the necessity of the involvement of all education participants and the need to organize socio-educational interactions in the system *child-family-school*.

Defensive Propositions

Principal strategies for social skills' education of the schoolchildren with moderate mental retardation – 1) *recognition of the child's strengths and reference to them in the process of social skills' education*, and 2) *systemic approach towards social skills' education* with a purposeful organization of educational interactions in the system *child-family-school*. The application of these two education strategies create preconditions for positive changes in all parts of the system (child, his/her family, educational school environment)

Orientation towards the strengths of a child. The basis for social skills' education of the schoolchildren with moderate mental retardation – the *identification of their individual strengths* (present abilities) and *education needs* (lacking abilities). The knowledge of individual structure of social skills of these pupils allows to more purposefully orient and ground principles, elaborating educational strategies, and the preparation of an individual plan for the education of social skills.

Systemic approach towards social skills' education. For social skills' education of the moderately mentally retarded schoolchildren, a systemic education strategy, oriented towards a child and family participation, is essential. Educational situation in a specialized school, where schoolchildren with moderate mental retardation are being taught social skills, necessary for the social integration, can be positively altered by creating socio-educational environments empowering a child and family, i.e. both by activating a pupil's interaction with peers and adults in various educational and social situations, and by encouraging the involvement and purposeful interaction of all education participants, the collaboration among teachers, and sharing of educational experiences.

Dissertation research emphasizes the necessity of the main two *strategies* for social skills' education, referring to 1) the *systemic approach*, and 2) *strengths perspective*. Principles of implementation of these education strategies are empirically grounded:

- *identification (recognition) of a child's strengths, with reference to the theoretical model of social skills;*
- *content of social skills' education, oriented towards child's potentials (strengths) and special needs;*
- *selection of an individualized social skills' education and motivation methods*

that meet the child's potentials;

- *inclusion of a child with moderate mental retardation into active interactions with peers and adults in various environments;*
- *parents' participation in the child's social skills' education process;*
- *assistance of the school and family to a child in involving him/her into an active occupation and communication with peers.*

An active participation of both the child and his/her family members in the process of school education creates conditions for the learner to develop potentials in communication and participation, when interacting with various environments, whereas, parents and pedagogues gain new experience by combining one's own and other's experiential learning.

Theoretical Provisions and Concepts of the Dissertation Research

Provisions of the System Theory. Social skills' education strategy for pupils with moderate mental retardation is modeled basing it on the system theory (Bertalanffy, 2001), which accentuates the complexity of human interaction with environment and human ability both to surrender to the environmental effects, and to change the influence of various factors on them. System theory permits to examine complex formations, phenomena, and processes in various aspects, evaluating the interrelations of the system's components (Bailey 2006, Troncale 2006, Samuelson 2006, Mulej 2008).

Strengths Perspective. The main assumption of the strengths perspective is that people have plenty of strengths (resources) – abilities, capacities, experiences, features, and roles, which describe a person and the quality of his/her social functioning (Saleebey, 1997; Weick, Rapp, Sullivan et al., 1989); and the primary strength is a capacity to grow and change (Early, GlenMaye, 2000). Strengths perspective, according to many authors, can be successfully adapted in education of persons with various disabilities (Early, GlenMaye, 2000; Perkins, Tice, 1996; Siegal, Rapp, Kelliher et al, 1995; Thrasher, Mowbray, 1995; van Wormer, 1999). Education based on the strengths perspective proceeds in collaboration of different systems (the child him/herself, his/her family, school, and etc.), each of which is treated as an education resource (Weick, Chamberlain, 1997). In the dissertation research, the practice, oriented towards strengths and needs of a pupil, is perceived as an individualized, though based on active interactions with environment, social skills' education of a moderately mentally retarded pupil in a peer group, taking into consideration child's developmental and educational abilities and including the participation of the child's family members. Therefore, a special place in this model, based on a systemic approach, is paid not only to a child, but also to the family participation in the educational process.

Besides, a systemic strategy for social skills' education that is oriented towards a child's strengths and family participation is closely related to methodological provisions of symbolic interactionism and social constructionism.

The methodological ontological access of symbolic interactionism paradigm highlights a child's, as a participant's of an interaction in a social group, development; helps to identify social models that children create and the behavioral change in social relationships. Authors of the theory (Mead, 1931; Blumer, 1969) accentuate that in the society an interaction of individuals is perceived as a communication system, interpersonal communication and *social interaction*, during which people convey symbolic meanings of their actions and behaviors to other participants of the interaction.

In the dissertation research, combining a systemic approach and strengths perspective with provisions of symbolic interactionism, an interaction of participants of social skills' education for the moderately retarded child is modeled in systems *child – educator* (pedagogues, parents), *child – child*, and *child – in a peer group*. According to Capul, Lemay (1996; quoted Ruškus, 2002), in the *child – social environment* system, an educator (teacher, special pedagogue, parents) performs functions of two kinds: being not only a *behavioral modifier*, whose role is to help a pupil to develop behavior that meets the expectations of the social environment, but also a *mediator*, whose role is to help the educational and social environment to get to know the child, and for a child to get to know the social environment and to create a dialogue between a child and environment, to improve the interaction between a pupil and environment (educational, social), also to improve the adaptation possibilities of the child and environment, to concretize the experience of participants of the educational system, and to structure it.

Methodological epistemological provision of the social construction paradigm (Saraga, 1998; Berger, Luckman, 1999; Taylor, 2000) defines the reality through a social context – the reality cannot be understood in the same way; each perceives their own experience through models that they have constructed. This concept reveals that people, when interpreting the phenomena or situations of their social lives, are constantly creating (constructing) knowledge by relating actual live situations with available experiences. The creation of knowledge is possible given there is a *close interaction among the participants*.

Under the dissertation research it is sought to analyze the impact of a pupil's and other education participants' purposeful interaction in different situations on the development of schoolchildren's social skills. The following assumptions, based on the provisions of social constructivism theory, are made: 1) education oriented towards the cooperation of a pupil, his/her family members, and school, and a purposeful development of a schoolchild's interactions with the subjects of social environment system, can help a pupil with moderate mental retardation use the

available resources and reduce the difficulties of social functioning that are caused by the impairment, by storing the experience of social interactions. 2) With reference to *subjective-interpretative concept of constructionism* (Berger, Luckmann, 1999; Giddens, 2000; Denzin, Lincoln, 2003; 2005), written (interview) experiences of parents and pedagogues, who took part in the research, in educating social skills of children with moderate mental retardation, gain meaning both to the researcher, and the educators themselves, and also can provide new knowledge for the construction of strategies for social skills' education of the moderately mentally retarded.

Social skills' education of a moderately mentally retarded child is viewed as a system of interactions, where its' participants construct their own learning according to their individual experience and exposure to education possibilities; the education process is being analyzed as a changing interaction of all education participants caused by experiences.

Social participation is defined as being an active participant in society and community life; person's activity and open community – basic conditions for social participation (Ebersold, 2004). Thus, social participation allows to seek a cooperative education system, based on equality between a child and all of the participants of his/her environment, and parents' participation in decision-making, related to the quality of a child's life. The partnership of a pupil, his/her parents, pedagogues, and other specialists is highlighted by modern concepts of a special, and especially inclusive, education (Berger, 1991; Boot, Ainscow, Black-Hawkins et al, 2000; Dettmer, Dyck, Thurston, 1996).

Empowerment perspective is closely related with the provisions of social participation, which highlights the magnification of individuals' social opportunities (Turner, Beresford, 2005; Bunning, Heath, Minion, 2009). With reference to the strengths perspective, the provisions of empowerment, and social participation, such socio-educational environment is being constructed, in which all persons who are related to the child (parents/ foster-parents, pedagogues, and etc.) participate; individual's abilities are strengthened by efforts of the entire community (Ruškus, Mažeikis, 2007).

In the dissertation research, following the theoretical provisions of the strengths perspective, system theory, symbolic interactionism, and social constructivism, propositions of social participation, and invoking empirical (case study) data, social skills' education strategies for a moderately mentally retarded schoolgirl were modeled: an active educational interaction between research participants (child with a moderate mental retardation, her family members, and pedagogues), which is oriented towards a *child's strengths* (present social skills) and cooperation of education participants (systemic approach) is being constructed. In this interaction, a schoolchild is given a role of an active pupil (propositions of symbolic interactionism); with the help of adults, she has to learn to regulate her own behavior

and manage certain situations, taking into consideration specific circumstances of the interaction. In this educational interaction, teachers and family members are not only mediators, facilitators, but also active participants of the education process (social participation), who create conditions, enabling active pupil's participation in diverse social environments (school, family, and etc.), which facilitate the development of child's social behavior abilities. Such interaction implies a possibility to cooperate with a child in her education process, to seek potentials for a partnership (of a pupil, parents, teachers); adult's trust in child is highlighted, and the dependence on the adult is gradually being reduced (Juodaitytė, 2003). Besides, each participant (child, family members, teachers) of this education interaction constructs new experiences and abilities of communication, sharing of knowledge, and cooperation (propositions of social constructivism). The cooperation of education participants (child, parents, pedagogues) is based on an active interaction, in order to achieve mutually beneficial objectives, as well as, the shared responsibilities for decision-making (Cook, Friend, 1991).

Research Methodology: Methods for Data Collection and Data Analysis

Principle of Methods' Triangulation (Denzin, Lincoln, 2003; 2005; Kardelis, 2002; Merkys, 1999; and others). Dissertation research is based on the principle of systemic research methodology; quantitative and qualitative research methods are reciprocally coordinated and integrated, striving for the credibility and thoroughness of the information. The selection of methods' triangulation was influenced by the peculiarities of the object of dissertation research (multidimensional structure of social skills and participants of special education – schoolgirl, her family members, teachers – heterogeneity of interactions and education/ educational abilities).

Methods applied in the dissertation research – theoretical analysis, expert method (content analysis of the test's propositions), questionnaire survey, semi-structured interview; case analysis (observation, non-structured interview, modeling, with reference on the data of observation protocols and content analysis of interview texts, reflections on experiences, applying elements of the Delphi method, and the content analysis of these reflections).

Method of the ***theoretical analysis*** (pedagogical, psychological, sociological, and methodological literature) was applied in pursuance to operationalize concept of social skills, purifying their structure, and to theoretically ground the model of educational strategies oriented towards the child and suitable for pupils with moderate mental retardation. By the operationalization it was sought to detalize, concretize the research object, to structure it, and to reveal its content in detail. As a result of the operationalization of the research object, a theoretical social skills' model was prepared, basing on which an instrument of the empirical research was

construed and empirical research data was structured.

Modern conceptions of social skills, skills' conceptions, interpretation tendencies, and theoretical perspectives of the social skills' development of a moderately mentally retarded child were generalized and systematized, applying methods of theoretical analysis, and research methodology and corresponding methods were grounded.

Quantitative method—questionnaire survey—was applied in order to determine social skills, possessed by schoolchildren with moderate mental retardation. During the investigation, teachers from the special school were questioned. Cornish, Ross (2004) questionnaire (43 propositions) of a closed type was chosen and adapted as the instrument of investigation for exploration of social skills' expression in schoolchildren with moderate mental retardation.

Statistical data analysis of the quantitative research was carried out via computerized statistical data processing program (SPSS 11.0); descriptive statistics was applied, as well as, multidimensional statistical methods: factor analysis (method of analysis of principal components, Cronbach α coefficient was computed, VARIMAX rotation with Kaiser normalization, when applying factor weight L; calculation of empirical indicators' frequencies (averages, percentage, standard deflections), and Pearson correlation analysis.

Expert survey method was applied in order to categorize propositions (under which various social abilities were named) of the adapted Cornish, Ross (2004) questionnaire, by granting the propositions the same semantic meanings as is possible and transforming those propositions into social skills' components, consistent with the theoretical social skills' model composed by a researcher and objectives of the dissertation research. Professionals – special pedagogues and lecturers of the higher education institutions, who have work experience in scientific and practical pedagogy – were chosen as the experts.

In pursuance to reveal the subjective experiences of research participants, and, referring to them, to model the strategy for social skills' education of the pupil with moderate mental retardation, **qualitative data collection methods**, i. e. interview, observation, and **data processing methods** – content, case study, and modeling – were applied.

Interview – dialogue between two persons, initiated by the researcher, the aim of which is to obtain the information necessary for the research tasks (Kardelis, 2005). Semi-structured interview method was used when performing parents' survey, the aim of which was to find additional diagnostic variables that would describe social skills expression of the schoolchildren with moderate mental retardation in unstructured (home) environment. Unstructured interview was applied in order to reveal the inclusion and cooperation of parents and teachers in the modeled social skills' education process; experiences that they have gained when creating empowering environments and interactions, favorable to the active social skills

education of a moderately mentally retarded child.

Case study. Case study – a process of systemic collection of the information about a certain person, social environment, event, or group, in pursuance to understand, how it works or functions (Berg, 2001). According to Hodkinson, Hodkinson (2001), a case study is based on a rich and clear description of events, provides a chronology of events, depicts the process embodying causal relations, and eases the interpretation. It is “a detailed and complex investigation of a simple case, conceptualizing its relation with important circumstances” (Stake, 2000); research, during which social problems are analyzed, having investigated only one or several cases of their expression (Yin, 2009; Stake, 2005), with reference to as many social information sources as possible, and applying various social research methods. In the cases of other research strategies, specific theoretical, methodological grounding is important and the preference is reasonably given to the observation or interview methods, while in the case of case study the most important is a focused attention paid to a certain case.

In the dissertation research, an internal case study is used, when one case is under investigation (Stake, 2005; Yin, 2008); one case of a social phenomenon is being thoroughly investigated (Babbie (2004, p. 293) *through interaction* or *observation*, in pursuance to exhaustively understand the certain participant in a specific context, in which it is being investigated (Shinkfield, 2007). When using the data collected during the internal case study, social skills’ education of one pupil is being modeled in the dissertation research, targeting strategies of social skills’ education oriented towards the child’s strengths and system (child-family-school).

Observation. Direct observation takes place in a natural environment, in which a problem behavior manifests, when observing children interacting with others in that environment and writing down the events and contexts, in which it occurs (Sugai, Lewis, 1996). A direct observation method that provides information about a child’s social skills can be rather informative (Reynolds, Kamphaus, 2003). Observers can use narrative or quantitative methods in order to register the noticed behavior. When performing a narrative record, an observer writes down a fluent text or description of a specific behavior, which occurred during the given time period (McConaughy, Kay, Welkowitz, 2007). Direct observation method was used in the dissertation research in order to collect data of for the case study.

Content analysis is a formalized research method of a document and/or text, when the researcher refers to analysis of features significant to him/her; it highlights text characteristics and categories that express empirical attributes of the object under investigation, units of the analysis.

Content analysis is applied in the dissertation research when interview and observation protocols are being analyzed; propositions, related to the research purport, are searched for, they are categorized and coded (Leedy, Ormrod, 2005; Kvale, 2003; Silverman, 2001; Žydzūnaitė, 2005). During the qualitative research,

after the interview was performed, parents' experiences and texts of the observation protocols were analyzed, the method of content analysis enabled the researcher to read carefully the thoughts that they have told and that were recorded by the researcher, including the thoughts about actions, and to systematize the essential categories and subcategories of the experiences of social skills' education.

Coordination of quantitative and qualitative methods created a possibility to analyze the peculiarities of social skills of schoolchildren with moderate mental retardation from several positions, to create a more detailed view of the problem under investigation, to understand and interpret the structure of social skills of moderately mentally retarded schoolchildren, as well as, the context of expression, out of which possibilities for modeling the strategies for teaching social skills' in socio-educational environments emerged.

Modeling includes means of cognition, inclusion, changes, and strategy creation (Ding, Davison, Peterson, 2005); structural conceptual basis (Han, 2005); and schemes for data interpretation (Trochim, 1999). Modeling, in the dissertation research, is understood as a creation of a system of constructive social interactions between a child and environment, a process of planning and realization of providing help for pupil and family, considering individual available social skills (strengths) and educational needs of the pupil, which need to be met by aggregate efforts of the pupil and educators in daily socio-educational environments. It is assumed that modeling grants a possibility to coordinate and interpret theoretical concepts and empirical data (Hitchman, 2004), while constructing a systemic education, oriented towards the child's potentials (strengths), based on theoretical provisions of empowerment, social participation, and social constructivism.

Delphi (group discussion) method. Having implemented individual education program, the group of education participants were invited to generalize the effectiveness of the applied educational strategies. The main objectives of group discussions: to reveal changes in expression of social skills of the pupil; and the effect of the applied educational strategies on the schoolgirl's social skills' education. In this discussion group, elements from Delphi methods were applied. Method of group discussion is attributed to group interview (Bitinas et al, 2008), by which qualitative data about the effectiveness of individual educational program was sought to obtain when educating social skills of a child with moderate mental retardation. Problem questions of an open type were formulated for the discussion group. Group members described the gained experiences, expressed various opinions, reflecting on social skills and education methods of a child that has moderate mental retardation. Analysis of subjective experiences and opinions allowed identifying the experiences and constructs of inclusion of education participants into a child's educational process, which reflect the actual problem poles of the moderately mentally retarded child's social skills' education.

Stages of the Dissertation Research

In pursuance of the methodological unity of the research, theoretical methods in the scientific research were closely related to empirical methods; all of the elements and stages of the scientific research are linked into a logic sequence. Dissertation research was carried out in four stages. Stages of the dissertation research, methods applied, and generalized samples are depicted in the scheme (see figure 1). *Figure 1*

<i>Stages</i>	<i>Research data collection methods, research samples</i>	<i>Data processing methods</i>
Stage I	Theoretical analysis method of the scientific literature sources Objective – to systemize essential theoretical components of social skills and to reveal the multidimensionality of the social skills' construct.	<i>Theoretical analysis</i> , operationalization, systemization [generalization]
Stage II	Preparation of the questionnaire by adapting the test of Cornish, Ross (2004). Validation of the questionnaire propositions using expert survey method (N=19) Objective – to specify diagnostic variables of social skills – semantic, meaningful units, to reveal empirical meanings of the phenomenon under investigation.	Content analysis of the diagnostic variables meanings, categorization
Stage III	Empirical research: coordination of quantitative and qualitative methods	
3.1.	<i>Questionnaire survey of pedagogues</i> (in writing), applying a closed type questionnaire Objective – to reveal the structure of social skills of schoolchildren with moderate mental retardation. Respondents – special pedagogues (N=214), who have evaluated 507 pupils – social skills of schoolchildren with moderate mental retardation – using a test-questionnaire	<i>Statistical analysis methods</i> : Descriptive statistics (factor analysis; averages, percentage, standard deflections; Pearson correlation)

3.2	<p><i>Survey of parents, who are raising children with moderate mental retardation.</i></p> <p>Objective – with reference to parents’ insights, to illustrate a theoretical model of social skills’ structure, and to reveal the children’s expression of available social skills in more depth.</p> <p>Method: semi-structured interview.</p> <p>Research participants– parents (N=39)</p>	<p>Interview, <i>content analysis</i> of texts</p>
Stage IV	<p>Empirical research: coordination of qualitative methods case study, modeling of the education strategy</p>	
	<p><i>Objective application of individualized education strategies (method – modeling):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • identification of a child’s strengths (recognition), with reference to the theoretical model of social skills (methods: document analysis, <i>observation</i> (840 min), <i>unstructured interview</i>). • content of social skills’ education oriented towards child’s abilities (strengths) and special needs; • selection of individualized social skills’ education and motivation methods that meet the child’s abilities; • inclusion of a child with moderate mental retardation into active interaction with peers and adults in various environments; • parents’ participation in the child’s social skills’ education process; • assistance of school and family to a child in involving him/her into an active occupation and communication with peers. <p><i>Generalization of the education results</i></p> <p>Elements of the <i>Delphi</i> method.</p> <p>Research participants: a pupil with moderate mental retardation (1); family members of the pupil (2): foster-mother and sister; teachers who educate the pupil (2); educators of the foster home (2).</p>	<p><i>Methods of the case study data processing:</i></p> <p><i>Content analysis</i> of the documents, observation protocols and interview texts</p> <p><i>Content analysis</i> of the data, collected using <i>Delphi</i> method</p>

Figure 1. Structure of the dissertation Research: objectives, samples, data collection and processing methods of the theoretical and empirical research

In the first stage, when analyzing theoretical sources, a theoretical conception of social skills was constructed; having systemized the data of various authors' researches, a theoretical model of social skills' structure has been constructed and essential components of social skills have been revealed. Researches on moderately mentally retarded persons' socialization and social skills, as well as, their education peculiarities are reviewed; presumptions and factors, dilemmas and problems of social skills' education are analyzed.

In the second stage, an instrument of the quantitative research – a questionnaire for teachers of the special school, was prepared, expert survey was carried out. When applying the method of expert survey, diagnostic variables of social skills – semantic, meaningful units were specified, which allowed to reveal empirical meanings of the phenomenon under investigation (i.e. internal and external validation of test's propositions were performed).

In the third stage, a quantitative research is conducted – survey of pedagogues in writing, using a closed type questionnaire. Having conducted a quantitative data analysis, a structure of social skills of schoolchildren with moderate mental retardation was revealed.

With reference to the theoretical model of social skills' structure and data of the quantitative research (survey of pedagogues), a questions' plan for parent survey under the method of semi-structured interview was prepared (interview questions for parents were formulated), parent survey and content analysis of the interview were performed. Referring to parents' insights, it was sought to illustrate the theoretical model of social skills' structure, and to reveal the expression of children's available social skills in more depth.

In the fourths stage, a qualitative research was conducted – *case study* (methods of data collection from documents, observation and interview, and their content analysis, modeling of education strategies, generalization) was applied.

Having chosen a single case study, document analysis, observation, and parent interview methods were applied. After the content analysis of documents, observation data, and the chosen social skills of the moderately mentally retarded schoolgirl, interview of the education participants, strategies for individualized education of social skills to the schoolgirl were planned. An active educational interaction between the schoolgirl with moderate mental retardation and other education participants (foster-mother, pedagogues) was modeled, the aim of which was to educate the schoolgirl's social skills in formal and informal environments. The social skills education strategy for the moderately mentally retarded schoolgirl was modeled basing on paradigms of the system theory, strengths perspective, symbolic interactionism, social constructionism, and social participation.

Using Delphi method, results of the research of the *modeling of education strategies*, based on the case study, were generalized: new experiences of education participants (schoolgirl's, her family members, and teachers), gained in the

cooperation process, as well as, comprehensions, when educating social skills of the schoolgirl with moderate mental retardation in various activities and environments, were examined.

Scientific Novelty and Practical Prominence of the Research. Researches of social skills phenomenon are relevant in all countries; this is proved by the variety of conducted researches and studies in this field, in the whole world. The scientific novelty and practical prominence of the research is described by:

- the formulated *systemic conception of social skills*;
- constructed *theoretical model of social skills' structure*;
- for the first time in the Lithuanian education *a research of the modeling of education strategies in socio-educational environments and identification of social skills' structure of schoolchildren with moderate mental retardation was carried out*, basing it on 1) *the strengths perspective*, i.e., *putting the emphasis* not on the impairment, but on the strengths (potentials) – *available social skills* – of a child with moderate mental retardation, and 2) with reference to *methodological provisions of the system theory*, i.e., recognizing the necessity of the inclusion and cooperation of all of the education participants in the system *child-family-school*.

GENERALIZATION

In the majority of researches, the significance of social skills for a successful socialization is being accentuated; especially, the relevance of social skills' education to children with moderate mental retardation and the creation of necessary assumptions are highlighted. Undoubtedly, social skills education can encourage positive behavior changes during social interactions and in the daily process of socialization; therefore, it is one of the main priorities in education of the children with moderate mental retardation.

However, in the practice of special education, methodological basis and systemic approach towards the evaluation and education of social skills of schoolchildren with moderate mental retardation is missing. Theoretical analysis revealed the problems with content and methods of social skills' education for mentally retarded children. Even though, quite a lot of researches on social skills of persons with moderate mental retardation have been done, theoretical analysis showed that there are no generally accepted methodics known, which would allow the evaluation of individual peculiarities of social skills, education potentials and limitations of these schoolchildren, as well as, clear strategies, descriptive of what and how should be taught while developing social skills of such persons.

In the dissertation research, research and strategies for social skills' education are based on theoretical provisions of the *system* and *strengths*, and *symbolic interactionism*.

Systemic approach towards social skills' education is based on the essential

presumption that a human being is a member of various social groups, and who not only is influenced by the requirements that environment raises, but also who influences the environment himself.

It is impossible to comprehend the social system, if there is no understanding of how separate parts of the system work, as it is impossible to comprehend how an individual functions in the system without the knowledge about the entire system (Wachs, 2000). System and its' parts are interrelated, and also connected to other systems; each part of the system alternates when it is affected by the environment and the system has an impact on other systems, present in the environment (Ackoff, 1999; Banathy, 1996; Capra, 1997; Midgley, 2000; Richmond, 2001 and others). Social systems are complex systems, open to environmental influences. The basis for success of each system is an ability to flexibly react toward the environment and to adapt itself.

Children are dynamically interacting in their microsystems, such as families and school. These systems are related by connections inside the systems (relations between the family members; relations at school) and connections with other systems – relations between school and family. Each part of the system is important; when changes occur in parts of the system, the entire system is changing (Capra, 1997). Each of the components of the environment affects the child, and gives various experiences. Family, school, and society affect the individual, considered as a part of the system.

When considering the education systems of a child's social skills from the perspective of symbolic interactionism (Mead, 1931 and others), it becomes obvious that systems and their parts have to interact in order to make influence and changes to parts of the system and other systems. Child's social skills and features of his/her personality have influence on interactions between him/her and the environment, including the child's reaction to the environment's interactions with him and the environment's reaction to the child's behavior. Active participation of parents and equal child's inclusion in the systems of interactions is necessary, in pursuance of all-round influence on the child's social skills development in the family and at school.

In the dissertation research, the application of methodological provisions of the strengths perspective (Saleebey, 1996 and others) helps to comprehend the identification of social skills (strengths) that a child possesses and the inclusion of family members as the child's educational resource, which is used for the education of missing social skills by constructing interrelations in social systems (child-family-school).

With reference to analysis of scientific sources, in the dissertation research, conception of social skills is systemized and theoretical model of social skills' structure is constructed, by which social skills components are revealed: 1) interrelationship skills, 2) communication skills, 3) participation skills, 4) emotional skills, and 5) social cognition skills.

Systemic approach towards the conception of social skills is assumed: social skills are a constituent part of a person's social competence, a multi-dimensional construct, which consists of complex structure components that are integrated and complement each other. In various areas of a person's social functioning (communication, cooperation, learning, and etc.), in social interactions with other persons, interrelated communication, participation, emotional, and social cognition skills manifest. Social skills of each field consist of certain sets of social abilities that are related by close systemic connections. Therefore, when developing social skills of one field, the influence is made to social skills of other fields, as well.

In this research, validation of the applied theoretical social skills model, when assessing the formation of social skills in schoolchildren with moderate mental retardation, was approved by factor analysis of the data received from the survey of special pedagogues, who educate these pupils. Parents' interview complemented and specified the peculiarities of social skills expression of the schoolchildren with moderate mental retardation.

Data analysis of the pedagogues' and parents' surveys indicated that pupils with moderate mental retardation experience most of difficulties in social interactions due to insufficient social cognition skills; the lack of skills from this field causes disorders in the majority of other areas of social functioning (communication, participation in activities, and etc.). However, this research determines and data of other authors confirm that section of pupils with moderate mental retardation has some abilities in the area of social cognition, e.g., social sensitivity (Farrell, 2006), and the area of emotional skills, e.g., abilities of emotional expressiveness (Gevorgianienė, 1999; Gilmore, Campbell, Cuskelly; 2003).

Deficiencies in social skills are caused not only by the *characteristics of developmental disorder* (Bielecki, Swender, 2004; Fidler, 2005; Matson, 2009; Chapman, 2003; Garšvienė, 1996 and others), but also by *limitations of environment*: lack of organization (Bielecki, Swender, 2004) and individualization (Capel, 1998; Cascella, McNamara, 2005; Gevorgianienė, 1999; Snell, 1987 and others) of the social skills' education; poor cooperation among parents and pedagogues (Gerulaitis, 2008); depreciatory propositions (Bakk, Grunewald, 1997; Ruškus, 2002; Ruškus, Mažeikis, 2007; Ruškus, Merkys, 1999); lack of child's social contacts, limited circle of personal contacts (Sameroff, Fiese, 2000; Kemp, Carter, 2002; Kampert, Goreczny, 2007; Leffert, Siperstein, Millikan, 2000; and others).

In the interaction of theoretical propositions of the *system, strengths*, symbolic *interactionism*, and social constructivism, the following strategies for social skills' education to schoolchildren with moderate mental retardation were formed:

- *identification (recognition) of child's strengths, with reference to the theoretical model of social skills;*
- *content of social skills' education oriented towards child's abilities (strengths) and special needs;*

- *selection of individualized social skills education and motivation methods that meet the child's abilities;*
- *inclusion of a child with moderate mental retardation into an active interaction with peers and adults in various environments;*
- *parents' participation in the child's social skills' education process;*
- *assistance of school and family to a child in involving him/her into an active occupation and communication with peers.*

Methodological basis for the social skills education strategies is illustrated by figure 10.

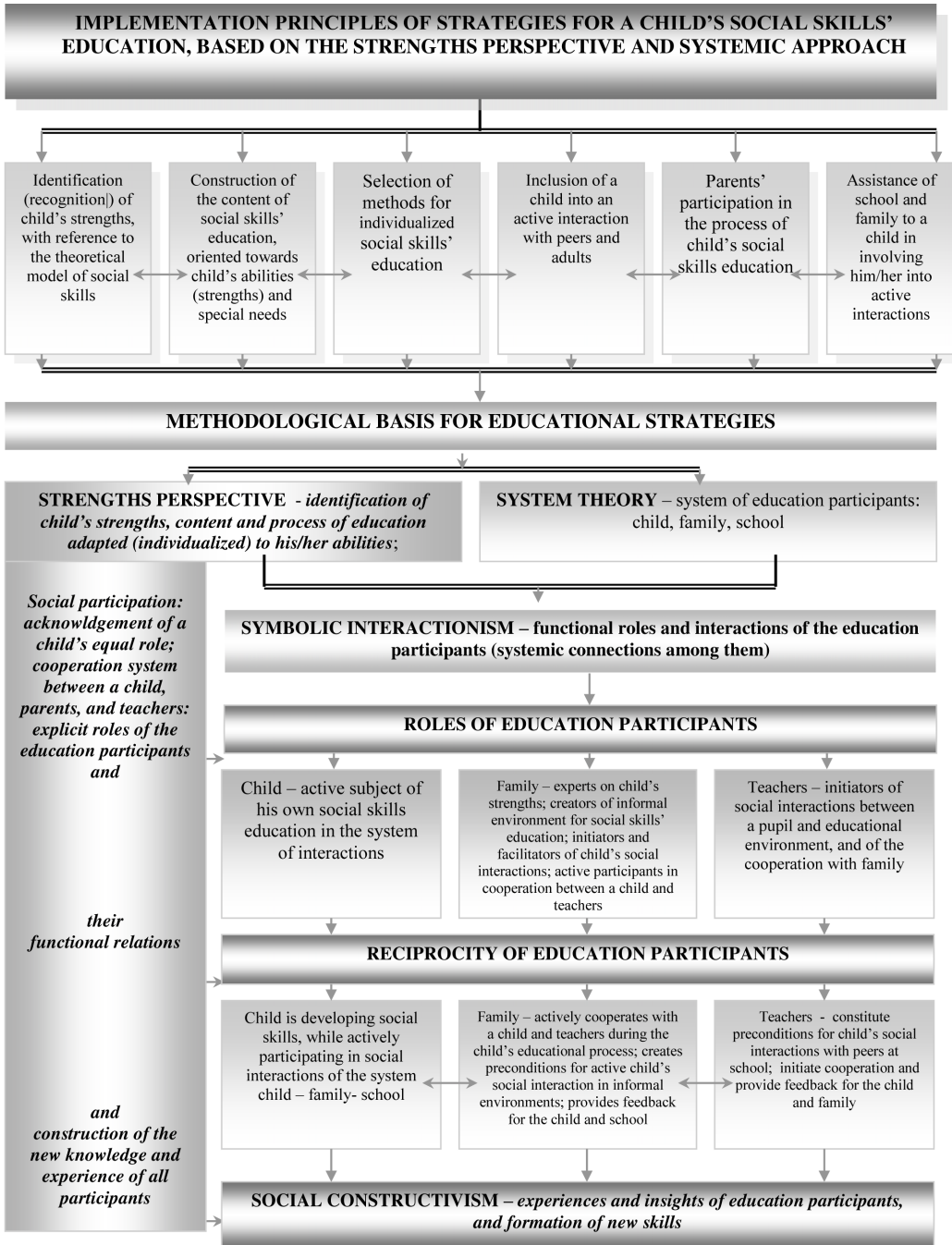

Figure 10. Methodological basis for social skills' education strategies

From the perspective of system theory, individuals themselves are both systems, and parts of the system; they are influenced by social environments, in which they function; individual and environments are reciprocally dependent and impact one another by their actions/ behavior. Children are active participants of interactions that occur in the family and school systems, and their environment does not only influence them, but also they themselves influence the environment, which surrounds them.

Therefore, when planning changes, making decisions, or solving problems inside the system, it is necessary to consider the environment's impact on the system, and the impact of the system on parts of the system and environment.

The application of system theory in modeling social skills' education to schoolchildren with moderate mental retardation, allows to take a view of a pupil (microsystem) from a structural aspect as a part of the family's and school's systems; the environment can ease (or hinder) the positive changes in social skills. Thus, social skills education model, based on system theory, is oriented not only towards the education subject – a pupil with moderate mental retardation, but also towards interrelations and connections of all participants of the education system (pupil, peers, pedagogues, parents); common goals of the educational activities and social skills education program, oriented towards a child and family participation, unify a child, his/her family, and school. This grants an opportunity to solve problems regarding a child's social skills' education not only as individual problems, but also as functioning problems of the systems – individual's, family's, school's, and to search for solutions that are integrated in systems (Senge, 1990).

Social skills education strategies for a pupil with moderate mental retardation are formulated considering a systemic approach that a pupil is a part of the system *child – family – school*.

In pursuance of positive changes in the child's social skills' system, it is important:

- 1) to recognize (identify) the child's strengths – available skills (strategy – *identification of a child's strengths, referring to a theoretical social skills' model*);
- 2) to create preconditions for a consonant functioning of all parts of the system –
 - by explicitly formulating roles and interactions of all education participants (strategies: *acknowledgement of an equal role of a child; family participation; cooperation between school and family*);
 - and by choosing the content and methods of interactions (education) correspondent to the child's abilities and special needs (strategies - *construction of the content of social skills' education, oriented towards child's strengths and special needs; selection of individualized social skills' education methods*).

Approach, oriented towards the person's *strengths*, means provision that, in the education of these children, it is very important to acknowledge child's individuality, and the available abilities. Therefore, when modeling the educational process, the first step was to identify the social skills (strengths) possessed by a child with moderate mental retardation. To this result, observation of child's social skills in a family environment was carried out; for the supplementation of the observation data, interviews of pedagogues and parents were used. The quality of social skills was identified having examined social interactions and considering the behavior in certain situations, when examining subjective behavior interpretations of the interaction participants. Data of the case study of social skills' individual expression was analyzed, referring to the theoretical model of social skills prepared in this dissertation research. It was attempted to highlight the strengths of a child with moderate mental retardation, as well as, the schoolgirl's abilities, experiences, characteristics, and roles that would describe the research participant and the quality of her social functioning.

The case study revealed the moderately mentally retarded schoolgirl's individual social skills and potential strengths and confirmed the typical ones – to communicate, participate in available activities and interactions, i.e., resources, basing on which individual education plan of social skills can be composed. At the same time, the observation data confirmed that purposeful and consisted education is missing, as well as, adequate system of behavior encouragement, which would develop social participation abilities and the learning through observation.

Analysis of typical and individual social functioning strengths and problem areas found in children with moderate mental retardation highlighted potential guideline for individualized social skills' education. The available, though not perfect, social skills of the schoolgirl became an important reference point of the education individualization; participants of the educational activity, specific content of the activity, methods, and techniques were projected.

Having analyzed the obtained data and identified the child's social skills (strengths), under the joint efforts of the researcher and all education participants an individualized education plan of the socials skills that conforms to the child's abilities was prepared. The schoolgirl's social skills (strengths) were considered, and according to them, individualized education methods were planned and social interactions in the child-family-school system were being planned.

According to the provisions of symbolic interactionism (Baudrillard, 2002; Mead, 1931, 1934; McLuhan, 2003 and others), the formation of social skills occurs when individual participates in various situations of social reality; during interactions in social world, certain social roles are performed in various social situations, an individual's activity and behavior is subjectively comprehended and evaluated. In Mead's view, people do not have behavior instincts in social environment, thus, they need interaction for the development of social skills; a person's behavior is

shaped by the internalization of the meanings (symbols) of social situations. These symbols or meanings are internalized during social interactions: “Meanings of stimuli are socially extracted when interacting with others” (Manis, Meltzer, 1978, p. 6). According to Mead (1931, 1934) and others, people gain their human nature by inter-communication (interaction) through symbols, the most important of which are the language means and verbal communication. A common understanding of symbol systems is developed through communication, in addition, defined meanings are granted and the first reaction is given namely to those meanings and symbols. Referring to Mead (1931), communication, symbolic interaction is a necessary presumption of the social skills’ education: in communication with other individuals, a person internalizes social norms and turns them into his/her behavior rules.

Representatives of symbolic interactionism (Draper, Draper, 1975; Giddens, 2005) emphasize a close connection between peculiarities of social interrelations of a child and environment (communication, common activity), and the fact, how/ in what way a child and environment identify each other in social interactions.

It was referred to a proposition of a system theory, which states that the interaction among system parts is effective if it takes place regularly during a long time period (Bronfenbrenner, 1999), therefore, a daily educational activity, concentrated on one goal, was projected in the individual education plan, which lasted 6 months. During the entire process of social skills education, a child, family members, teachers, and educators participated, and their intercommunication had an impact on the change of the entire system of social skills’ education.

Bronfenbrenner (1979) defines improvement as a process, which needs communication not only within its environment, but also behind its boundaries; learning is enabled by the child’s participation in a common activity not only with persons who are close to him/her, and with who he/she is related by strong emotional ties.

In construction of social skills education process, Mead (1934), Blumer (1969), Manis, Meltzer (1978) and other authors’ propositions, regarding the necessity of social interactions for the social skills’ development, were taken into consideration. During *social interactions*, people symbolically transfer meanings to other interaction participants; the process of interaction is understood as a communication and communication system. As Giddens (2005) states, by identifying oneself a child learns to conceptualize himself/herself through understanding how people around him/her feel when being him/her, what they think about him/her, and how they talk to him/her. Berk (2006) attributes such parameters to self-identification, as individual’s self-understanding and interiorization of values. Many of Lithuanian authors also highlight the importance of interaction to *child’s identification* in the socialization process (Butvilas, 2006; 2008; Juodaitytė, 2002; 2003; Pikūnas, Palujanskienė, 2000; Šaparnis, 2000; Pileckaitė-Markovienė, 2001; 2004; Vasiliauskas, 2005; Vaitkevičienė, 2006; and others).

Therefore, when planning the content of education, various activities in different environments are projected; it is planned in a way that a child would have a possibility to choose the desired activity and the like. A lot of attention in the schoolgirl's process of social skills' education is paid to a purposeful organization of interactions with environment, the development of individual social skills that the schoolgirl possesses, and to the satisfaction of special needs.

Besides, theorists of symbolic interactionism perceive an individual as determining, not as determined; thus, considering the provisions of the strengths perspective and symbolic interactionism, the acknowledgement of a child's role in the educational process as equal became one of the most important strategies for social skills' education.

Pupil's family performs a significant role in the educational process, since family members have the most knowledge about a child, his/her characteristics, and favorable environment. Therefore, according to the strengths perspective, the modeling of child's social skills' education requires the inclusion of family members (Dunst, 2004) and cooperation among educators in creation of general education strategies (Early, GlenMaye, 2000); by inclusion of family members in the child's education, they become an educational resource for the child, because they purposefully assist the child in integration to the society and acquisition of its values and behavior models.

Thus, strategies for social skills' education are based on the following methodological provisions: social skills of children with moderate mental retardation are a result of social interactions; children, their parents, and teachers are active subjects of various social interactions, who try to comprehend and give meaning to the situation; the reaction of an individual to the action of other person is the interpretation of the meaning of his/her action (Biesta, 1999); social interaction and its meanings are complex elements of social expectations, individual interpretations, and personal adaptations; people interact referring to their understanding about the situation and its' requirements (Broom, Bonjean, Broom, 1992).

The understanding of social world is developing during the social interaction, where participants construct their behavior reflecting on the interpretation of the behavior of others. Essential feature of social constructivism is attention to people's experiences, acknowledging them as "competent social actors, who can share valuable insights about their experiences and interactions with social world" (Stanley, Sieber, 1992, p.193).

According to Juodaitytė (2003), educational work in the framework of constructive education has to be based on the interactive interaction of pedagogues and parents, and the social and cognitive world, in which they live and act together with children (pupils), and which is not only constructed by adults, but also by their children. The author also claims that pedagogical knowledge cannot be only

theoretical, but they also have to become constructs of knowledge that function through communication interaction “educator-schoolchild.”

Each participant of educational interaction (child, family members, teachers) constructs new experiences and abilities in communication, knowledge sharing, and cooperation. Cooperation of education participants (child, his/her parents, pedagogues) is based on equal interaction, mutually beneficial goals, and shared responsibility for decision-making.

* * *

In the dissertation research, the need for individualized education, oriented towards the person’s individual strengths, for children with moderate mental retardation is being accentuated, and the standpoint that the needs of all representatives of the same disorder are equal is disclaimed.

With reference to the premises of the strengths perspective, the cognition of social skills of children with moderate mental retardation is the essential condition for education individualization, which allows to purposefully orient and ground teaching strategies, and the educational process in the dissertation research is analyzed as a systemic, based on experiences, and alternating interaction of all education participants, which constitutes premises for positive changes of all parts of the system.

When assessing (identifying) child’s strengths, in order to understand the given situation, it is important to talk to the child himself/herself, and his/her family members. Research limitations need to be indicated – when assessing the child’s strengths, there was no possibility to hear the schoolgirl due to the lack of her verbal communication abilities. However, this limitation was compensated by an active involvement of the schoolgirl’s foster-mother and pedagogues into the research and education process. The investigation of teaching strategies, based on the cooperation, the identification of internal, external, created and naturally emerging resources became an essential strength in selection of education strategies.

The strength of strategies – a systemic perspective towards the child’s development. It is pursued to create such an individual content and process of education, according to which possibilities for positive changes could be achieved, i.e., so that the person himself/herself – a child with moderate mental retardation – and his/her systems (family, school) would learn and change through cooperation and became equal education partners. A child, parents, pedagogues – active participants of education process: not only a child gains new social skills or improves the possessed ones (social participation), but also parents, pedagogues, and peers (provisions of system theory) learn from one another and gain new experiences and knowledge (social constructionism) through interaction (symbolic interactionism); educators, while constructing an individual curriculum, refer to the child-oriented education, which originates from the system’s and strengths’ theories.

In the context of system theory (Bertalanffy, 2001) and symbolic interactionism (Mead, 1931; Blumer, 1969), the teaching of social skills of a moderately mentally retarded child is viewed as a system of interactions, referring to the exposure of child's abilities (strengths perspective – Saleebey, 1992, 1996; Weick, Rapp, Sullivan et al., 1989), in which its' participants construct their own learning, depending on individual experience (social constructivism - Saraga, 1998; Berger, Luckman, 1999) and interrelationships (Mead, 1931; Blumer, 1969), and cooperation in all education stages, starting with the identification of a child's experiences and new insights of education perspectives.

The partnership of a pupil, his/her parents, pedagogues, and other specialists is accentuated by conceptions of modern special education, especially inclusive education. The empowerment of pupil – the creation of educational and social environments, and interactions, helps to strengthen person's social skills; and both educator, and pupil become equal subjects in the education process. According to the provision of social participation, the inclusion of a child and participants of his/her surrounding environment into the child's education system, parents' participation in decision making, related to the child's development, became an especially important part of the social skills' education strategies for a moderately mentally retarded schoolchild.

The analysis of all social situations, in which a child participates together with family members, peers, teachers, awareness of a pupil and educators as interacting subjects of special education system, generalization and interpretation allowed to ground the social skills' education model, the basis of which – strengths of a child and systemic cognition of education reality.

A purposeful assistance for such pupil is understood as constant efforts of all education participants, oriented towards the pupil's abilities, to encourage the development of certain, relevant abilities of social participation. Besides, each participant of the educational interaction undertakes to constantly reflexively analyze every single of his/her experiences, and together construct the educational process; with the reference to personal experiences and insights the interaction of all education participants is changing, new experience of each education participant is being constructed.

By modeling education, based on the case study, it was not sought to substantially change the education environment, rather it was endeavored to ground possibilities of the systemic cooperation of all education participants in constructing the child-and-family-oriented social skills' educational process, which would be based on the cognition of child's strengths (available social skills) and a purposefully organized child's communication and social participation in a wider social environment. Scientific generalization of research participants' reflexive experiences enriches the theory of special education with new insights regarding possibilities of social skills teaching of moderately mentally retarded pupils.

CONCLUSIONS

The dissertation research allowed formulating the essential conclusions that are important in solving moderately mentally retarded children's problems of social skills' education.

1. Social skills, as a part of person's social competence, are a complex multidimensional construct that consists of integrated (overlapping) and complementing structural components: 1) interaction skills; 2) communication skills; 3) participation skills; 4) emotional skills; 5) social cognition skills. Each of these structural components of social skills is composed from corresponding social abilities' complexes, which are related by close system relations.
2. Deficiencies of social skills in schoolchildren with moderate mental retardation are caused not only by *characteristics of the impairment*, but also *limitations of the environment*: lack of social contacts, limited circle of contacts for communication; lack of systematization and individualization in social skills' education; poor collaboration between parents and pedagogues; and etc. The structure of social skills is individual for each child/person, and this causes unequal level of social adaptation and social functioning. The identification of individual social skills is significant, because it directs educators to construct education, oriented towards the child's strengths. Purposeful education of social skills has to take place in least restricting environment, having a pupil actively participate in social interactions with peers and adults; however, due to specific environment of special schools, schoolchildren lack realistic situations, in which these skills would be applied and improved.
3. The validity of the theoretical model of social skills, applied in this research, in assessing the structure of social skills of moderately mentally retarded schoolchildren, was confirmed by the factor analysis of the data collected via the survey of special pedagogues' who educate these pupils. Parents' interview supplemented and specified the particularities of social skills' expression of schoolchildren with moderate mental retardation in various environments. Data analysis of pedagogues' and parents' survey indicated that schoolchildren with moderate mental retardation experience the most difficulties in social interactions due to the insufficient social skills from all of the areas, and especially due to the lack of social cognition skills, since the lack of skills from this area, causes disorders in the majority of other social functioning areas (communication, participation activity, and etc.). However, it was confirmed that schoolchildren with moderate mental retardation distinguish themselves not

only by social skills deficiency; part of them have some abilities of emotional expressiveness, social sensitivity, and etc.

4. In the dissertation research, social skills' education strategies are based on theoretical provisions of the *system* theory and *strengths* perspective, which are complemented by propositions of *symbolic interactionism* and *social constructionism*. In the interaction of theoretical provisions of these approaches, the following principles for realization of the strategies of social skills' education for schoolchildren with moderate mental retardation were formed: *identification (recognition) of the pupil's strengths, referring to the theoretical model of social skills; content of social skills' education oriented towards the pupil's strengths and special needs; selection of social skills' education and motivation methods that meet the individual child's abilities; inclusion of the pupil into an active interaction with peers and adults in various environments; parents' participation in the child's social skills' education process; assistance of school and family to a child in involving him/her into an active occupation and communication with peers.*
5. The strengths perspective means the identification of social skills that a child possesses and an orientation towards the strengths and individual possibilities of a child, when modeling the education process. The case analysis revealed individual and typical moderately mentally retarded schoolgirl's social skills and potential abilities, emphasized the available guideline and resources for an individualized social skills' education, according to which education was modeled: social skills' education plan that conforms to the child's strengths and abilities was prepared, participants of the educational activity, specific content and methods of the activity were projected, as well as, ways under which schoolgirl's social interactions in the system *child – family – school* were constructed. The strength of the modeled education strategies is the systemic approach towards the social skills' education. The provisions of system theory and a systemic approach towards the child's development manifest not only in the way that a family is included into the identification of a child's skills, planning and implementing the education oriented towards the child's strengths and that an interaction of all education participants is constructed, but also that an integral system of the education content and educational effects is being created. The involvement (inclusion) and participation of a family is an especially valuable resource and strength of social skills' education for a child.
6. With reference to the *theoretical propositions of symbolic interactionism*, social skills' education is organized with the effort of all education participants when expediently modeling the schoolgirl's active social interactions in various situations and different environments; active roles in educational process are granted to each education participant and functional relations of all education participants are defined.

7. According to *the perspective of social constructivism*, modeling of social interactions and situations enables not only the development of pupil's social skills, but also the construction of new educational experiences of the education participants. The consideration of the strengths that a child possesses and the application of systemic approach for a purposeful organization of educational interactions caused positive changes in all parts of the system (child, family and the educational school environment).
8. Results of the modeling of education strategies based on essential child's strengths and interaction of education participants' systems are defined in two ways:
- Firstly: according to a changed approach of the educators towards the pupil and her social skills' education: *educators got a better knowledge of the schoolgirl; together the attitude towards the schoolgirl and her potentials changed, the educational perspectives of the pupil's social skills and areas to be improved received a clearer perception*. The partnership of the family and school in educating social skills and constantly stimulating pupil's activity and proper behavior in various situations *made a positive educational impact on the schoolgirl's interaction with peers and a more active inclusion in peer activities*. A systemic and purposeful education of social skills resulted in small, but positive changes in social skills of some areas: it partly succeeded to include the schoolgirl in the peer activity; the number of negative behavior acts was reduced.
 - Secondly, a systemic approach to purposeful organization of educational interactions resulted in *positive changes of the climate in class; unified educators and enabled them to purposefully solve problems, related to the education of the child's skills; changed the attitude of education participants towards the collaboration: a close connection among education participants emerged, which grew into a partnership; a better knowledge of one's own, each other's and child's needs and potentials, a clearer perception of roles and responsibilities for education participants; family participation in each stage of the education* (knowledge of the child's strengths, construction of education plan, inclusion in the schoolgirl's education process by developing the communication and participation skills in various activities and environments) *was positively evaluated*. Education participants *gave a particularly positive evaluation of a new experience gained through collaboration, learning through sharing of knowledge, when combining the experiential learning of one's own and other's experiences; a successful partnership has formulated provisions of a more active and purposeful collaboration among the education participants and determination to accept new challenges*.

Therefore, the modeling of social skills education in the dissertation research

is interpreted as a systemic and purposeful educational interaction, based on the pupil's strengths, which creates preconditions for positive changes for all education participants (parts of the system). The scientific generalization of participants' reflective experiences enriches the theory of special education with new insights of social skills' education.

Approbation of Dissertation Research Results

Publications on the dissertation topic published in the periodic publications being reviewed:

1. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2009). Parents' insights on moderately mentally retarded schoolchildren's social skills. *Special Education*, 2(21), 99-110.
2. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2009). Structure and peculiarities of expression of social skills in moderately mentally retarded children. *Journal of Young Scientists*, 1(22), 92- 102.
3. Jurevičienė, M., Ruškus, J., Kaffemanienė, I. (2011). Strategies for individualized social skills' education of a child with moderate mental retardation: Case study. *Bridges*, 3(56), 393-409.
4. Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2011). Empowerment environment of education of moderately mentally retarded child. *Profesional studies: Theory and Practice*, (8), 175-187.

Other publications:

5. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2011). Methodological Basis for Social Skills Research. *Salus. Societas. Scientia=Health. Society. Science*: International scientific conference, Šiauliai, 6 May, 2011: Annotations of reports. Šiauliai: Šiauliai State College.
6. Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2011). Relationship between a moderately mentally retarded child and environment in the empowerment perspective. *Salus. Societas. Scientia=Health. Society. Science*: International scientific conference, Šiauliai, 6 May, 2011: Annotations of reports. Šiauliai: Šiauliai State College.

Reports on dissertation topic, read in scientific conferences and school community meetings:

1. Jurevičienė, M. (2009). Expression of social skills of children with moderate mental retardation. Conference of doctoral students and their academic supervisors in the field of education of the Lithuanian universities (20 March, 2009) "Towards an Interdisciplinary Approach to Research." Šiauliai: Šiauliai University.
2. Jurevičienė, M. (2009). *Social Skills of Moderate Intellectual Disorder Children and the Pedagogical Preconditions for its Training*. International methodological

- seminar of doctoral students, organized by the Department of Social Work of the Faculty of Social Welfare of Vytautas Magnus University (17 September, 2009). Kaunas: Vytautas Magnus University.
3. Jurevičienė, M. (2009). Peculiarities of moderately mentally retarded teenagers' communication in the family (parental assessment). VIII international scientific conference of Šiauliai University (20 November, 2009) *“Teacher Education in XXI Century: Changing and Perspectives”*. Šiauliai: Šiauliai University.
 4. Jurevičienė, M. (2010). Expression of social skills of a child with moderate mental retardation and possibilities of their education. Republic conference (19 March, 2010) *„Special Education: Possibilities and Innovations in Today's World”*. Kėdainiai Special School.
 5. Jurevičienė, M. (2010). „The Model of Social Skills Training for Children with Moderate Learning Difficulties“. International scientific conference of Kaunas University of Technology (29 May, 2010) *„Physical Culture and Sport in Universities 2010“*. Kaunas: Kaunas University of Technology .
 6. Jurevičienė, M. (2010). *Social Skills Definitions, Assumptions and Classification of Children with Moderate Learning Difficulties*. International conference of young scientists of Šiauliai University (29-30 April, 2010). Šiauliai: Šiauliai University.
 7. Jurevičienė, M., Gelžinienė, R. (2010). Social skills' expression of children with moderate mental retardation in manifold and changing situations. International scientific conference of Šiauliai University (28 October, 2010) *„Special Pedagogy: From Defectology to Inclusive Pedagogy“*. Šiauliai: Šiauliai University.
 8. Jurevičienė, M. (2010). Strategies for social skills' education of moderately mentally retarded children. IX international scientific conference of Šiauliai University (19 November, 2010) *“Teacher Education in XXI Century: Changing and Perspectives”*. Šiauliai: Šiauliai University.
 9. Jurevičienė, M. (2010). Education of social skills for schoolchildren with moderate mental retardation in a structured (school) educational environment. IX international scientific conference of Šiauliai University (19 November, 2010) *“Teacher Education in XXI Century: Changing and Perspectives”*. Šiauliai: Šiauliai University.
 10. Jurevičienė, M. (2010). *Presentation of Disertation: Social Skills Development Strategies of Children with Moderate Intellectual Disability*. International methodological seminar of doctoral students (29 October, 2010). Šiauliai: Šiauliai University.
 11. Jurevičienė, M., Ruškus, J., Kaffemanienė, I. (2011). Strategies for individualized social skills' education of a moderately mentally retarded child: Case study. Scientific conference dedicated to commemorate the 20 anniversaries of

Klaipėda University and 35 anniversary of KU Faculty of Pedagogy (15 April, 2011) *“The Public Person Identity – The Connecting Link of the Society Members”*. Klaipėda: Klaipėda University.

12. Jurevičienė, M. (2011). Social skills' education of the moderately intellectually disordered children in the family. Reflections of parents' experiences. Republic virtual scientific-practical conference of the State Association of Special Pedagogues (16 November, 2011) *“Special Education in the Context of Empowerment Philosophy”*. Šiauliai: Šiauliai University.
13. Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2011). Relation of a moderately mentally retarded child and the environment in the empowerment perspective. International scientific conference (6 May, 2011) *Salus. Societas. Scientia=Health. Society. Science*. Šiauliai: Šiauliai State College.
14. Jurevičienė, M., Kaffėmanienė, I. (2011). Methodological basis for social skills research. International scientific conference (6 May, 2011) *Salus. Societas. Scientia=Health. Society. Science*. Šiauliai: Šiauliai State College.
15. Jurevičienė, M. (2011). Conceptual basis for social skills' education: System and strengths theories. International scientific conference of Šiauliai University (20 May, 2011). *“Interdisciplinary Approach to Social Welfare”*. Šiauliai: Šiauliai University.
16. Jurevičienė, M. (2011). *Typical and Specific Peculiarities of Social Skills' Expression of the Child with Moderate Mental Retardation*. Meeting of the School Community (28 March, 2011). Šiauliai: Jonas Laužikas Special School. *Training given under the dissertation topic:*

Jurevičienė, M. (2010). *Special Pedagogical Work: Social Skills' Training*. Training course for pedagogues of the Foster Home for Children with Developmental Disabilities of Šiauliai District. Šiauliai: Šiauliai University, 15 November, 2010.

TURINYS

IVADAS	4
1 skyrius. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS SISTEMŲ IR STIPRYBIŲ PERSPEKTYVOJE	20
1.1. Socialinės kompetencijos, socialinių įgūdžių ir socialinių gebėjimų sampratos.....	20
1.2. Sutrikusio intelekto vaikų socializacijos ir socialinių įgūdžių ypatumai.....	41
1.3. Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymo problemos.....	48
1.4. Socialinių įgūdžių ugdymo strategijų modeliavimo konceptualusis pagrindas: sistemų teorija ir stiprybių perspektyva.....	58
2 skyrius. VIDUTINIŠKAI SUTRIKUSIO INTELEKTO MOKINIŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ TYRIMO METODOLOGIJA	68
3 skyrius. VIDUTINIŠKAI SUTRIKUSIO INTELEKTO MOKINIŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ RAIŠKA SOCIOEDUKACINĖJE APLINKOJE	75
3.1. Vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinių įgūdžių struktūra.....	75
3.2. Tėvų įžvalgos apie vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinius įgūdžius.....	84
4 skyrius. VIDUTINIŠKAI SUTRIKUSIO INTELEKTO MOKINĖS SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMO STRATEGIJOS. ATVEJO ANALIZĖ	97
4.1. Ugdymo strategijų modeliavimas.....	97
4.2. Vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinės socialinių įgūdžių analizė.....	99
4.3. Vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinės stiprybių (turimų socialinių įgūdžių) ir probleminių sričių identifikavimas.....	115
4.4. Socialinių įgūdžių ugdymo proceso ir turinio planavimas, remiantis mokinės stiprybėmis ir ugdymosi galimybėmis.....	118
4.5. Ugdymo strategijų modeliavimo rezultatai.....	127
DISERTACINIO TYRIMO APIBENDRINIMAS	140
IŠVADOS	150
LITERATŪRA	153
PRIEDAS (CD)	

Mokslinė problema disertaciniame tyrime konkretizuojama tokiomis problemineis klausimais: *Kaip ugdymo praktikoje funkcionuoja socialinių įgūdžių ugdymo strategijos, orientuotos į ugdytinio stiprybes ir į ugdymo dalyvių sąveikų sistemą? Kokius socialinių įgūdžių strategijų taikymo (ugdytinio stiprybių ir ugdymo dalyvių sistemos) ypatumus atskleidžia ugdymo dalyvių patirtis? Kokius ugdymo dalyvių sąveikos pozityvius ir probleminius aspektus išryškina ugdymas sistemoje vaikas-šeima-mokykla? Kaip tyrimo dalyviai atkoduoja ir interpretuoja ugdytinio ir savo vaidmenis šioje ugdymo dalyvių sistemoje? Kokius iššūkius kelia ugdytojams į vaiko stiprybes orientuotas socialinių įgūdžių ugdymas?*

Šie klausimai ir atsakymų į juos paieška sudaro disertacinio tyrimo esmę.

Probleminių klausimų ir iš jų išplaukiančių tyrimo teorinių prielaidų formulavimas leido apibrėžti **tyrimo objektą** – vidutinio intelekto sutrikimo mokinės socialinių įgūdžių ugdymas konstruojant ugdymo strategijas, orientuotas į ugdytinio **stiprybes** (turimus įgūdžius) ir į ugdymo dalyvių sąveikų **sistemą** vaikas-šeima-mokykla.

Tyrimo tikslas – tyrinėjant ir interpretuojant ugdymo dalyvių patirtis, atskleisti ugdymo strategijų taikymo ypatumus, konstruojant vidutinio intelekto sutrikimo mokinės socialinių įgūdžių ugdymą, orientuotą į ugdytinio **stiprybes** (turimus įgūdžiais) ir ugdymo dalyvių sąveikas **sistemoje** vaikas-šeima-mokykla.

Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Remiantis mokslinių šaltinių teorinės analizės duomenimis, susisteminti esminius teorinius socialinių įgūdžių komponentus, atskleidžiant socialinių įgūdžių konstrukto multidimensionalumą.
2. Išanalizuoti socialinių įgūdžių ugdymo socioedukacinius aiškinimus; išnagrinėti mokslinių šaltinių duomenis apie vidutiniškai sutrikusio intelekto asmenų socializacijos ir socialinių įgūdžių ypatumus, jų ugdymo dilemas ir problemas.
3. Remiantis pedagogų anketinės apklausos ir tėvų interviu duomenimis, atskleisti vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinių įgūdžių komponentus ir raiškos būdus.
4. Kokybiniu (atvejo analizės) tyrimu identifikuoti vidutiniškai sutrikusio intelekto ugdytinės turimus socialinius įgūdžius (stiprybes) ir socialinių įgūdžių specialaus ugdymo/si poreikius.
5. Empiriškai iširti socialinių įgūdžių ugdymo strategijų modeliavimo galimybes įvairiose socioedukacinėse aplinkose, metodologiškai grindžiant jas a) *stiprybių perspektyva*, t. y., individualizuojant vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko ugdymą, remiantis jo *stiprybėmis* (turimais socialiniais įgūdžiais) ir b) *sisteminiu požiūriu*, t. y., visų ugdymo dalyvių įsitraukimu ir socioedukacinių sąveikų organizavimu sistemoje vaikas-šeima-mokykla.

Ginami teiginiai

Esminės vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinių įgūdžių ugdymo strategijos – 1) *vaiko turimų stiprybių atpažinimas ir rėmimasis jomis socialinių įgūdžių ugdymo procese* ir 2) *sisteminis požiūris į socialinių įgūdžių ugdymą*, tikslingai organizuojant ugdomasias sąveikas *sistemoje* vaikas-šeima-mokykla. Šių dviejų ugdymo strategijų taikymas *sudaro prielaidas teigiamiems pokyčiams visoms sistemos dalims* (vaikui, jo šeimai, mokyklos ugdomajai aplinkai).

Orientacija į vaiko turimas stiprybes. Vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinių įgūdžių ugdymo pagrindas – jų *individualių stiprybių* (turimų gebėjimų) ir *ugdymo/si poreikių* (trūkstamų gebėjimų) *identifikavimas*. Šių mokinių socialinių įgūdžių individualios struktūros pažinimas leidžia tikslingiau orientuoti ir pagrįsti ugdymo strategijas detalizuojančius principus, individualaus socialinių įgūdžių ugdymo plano parengimą.

Sisteminis požiūris į socialinių įgūdžių ugdymą. Vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinių įgūdžių ugdymui būtina sisteminė į vaiką ir šeimos dalyvavimą orientuota ugdymo strategija. Specialiojoje mokykloje ugdomų vidutinį intelekto sutrikimą turinčių mokinių socialinei integracijai būtinų socialinių įgūdžių ugdymosi situaciją galima pozityviai keisti, kuriant vaiką ir šeimą įgalinančias socioedukacines aplinkas, t. y., aktyvinant tiek mokinio sąveiką su bendraamžiais ir suaugusiais įvairiose edukacinėse ir socialinėse situacijose, tiek ir skatinant visų ugdymo dalyvių išsitraukimą ir kryptingą sąveiką, ugdytojų bendradarbiavimą ir dalijimąsi ugdymo patirtimis.

Disertacinis tyrimas išryškino būtinybę dviejų pagrindinių socialinių įgūdžių ugdymo strategijų, besiremiančių 1) *sisteminio požiūriu* ir 2) *stiprybių perspektyva*. Empiriškai grindžiami šių ugdymo strategijų įgyvendinimo principai:

- *vaiko stiprybių identifikavimas (atpažinimas), remiantis socialinių įgūdžių teoriniu modeliu;*
- *į vaiko galimybes (stiprybes) ir specialiuosius ugdymosi poreikius orientuotas socialinių įgūdžių ugdymo turinys;*
- *vaiko galimybes atitinkančių socialinių įgūdžių individualizuoto ugdymo ir skatinimo metodų parinkimas;*
- *vaiko, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą, įtraukimas į aktyvią sąveiką su bendraamžiais ir suaugusiais įvairiose aplinkose;*
- *tėvų dalyvavimas vaiko socialinių įgūdžių ugdymo/si procese;*
- *mokyklos ir šeimos pagalba vaikui į(si)traukiant į aktyvią veiklą ir bendravimą su bendraamžiais.*

Aktyvus ne tik vaiko, bet ir jo šeimos narių dalyvavimas mokyklinio ugdymo/si procese besimokančiajam sudaro sąlygas plėtoti bendravimo ir dalyvavimo sąveikose su įvairiomis aplinkomis galimybes, o tėvai ir pedagogai įgyja naują patyrimą sujungdami kiekvienas savo paties ir kito patirtinį mokymąsi.

Teorinės disertacinio tyrimo nuostatos ir koncepcijos

Sistemų teorijos nuostatos. Vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinio socialinių įgūdžių ugdymo strategija modeliuojama grindžiant ją sistemų teorija (Bertalanffy, 2001), kuri akcentuoja žmonių tarpusavio sąveikos su aplinka sudėtingumą ir žmonių gebėjimą tiek pasiduoti aplinkos poveikiams, tiek ir patiems keisti įvairių veiksmų įtaką jiems. Sistemų teorija sudėtingus darinius, reiškinius, procesus leidžia nagrinėti įvairiais aspektais, įvertinant sistemos sudėtinųjų dalių tarpusavio ryšius (Bailey 2006, Troncale 2006, Samuelson 2006, Mulej 2008).

Stiprybių perspektyva. Pagrindinė stiprybių perspektyvos prielaida ta, kad žmonės turi daugybę stiprybių (resursų) – gabumų, gebėjimų, patyrimų, savybių ir vaidmenų, kurie apibūdina asmenį ir jo socialinio funkcionavimo kokybę (Saleebey, 1997; Weick, Rapp, Sullivan ir kt., 1989); o svarbiausia stiprybė - gebėjimas augti ir keistis (Early, GlenMaye, 2000). Stiprybių perspektyva, daugelio autorių nuomone, sėkmingai pritaikoma, ugdant asmenis turinčius įvairių negalių (Early, GlenMaye, 2000); Perkins, Tice, 1996; Siegal, Rapp, Kelliher ir kt., 1995; Thrasher, Mowbray, 1995; van Wormer, 1999). Stiprybių perspektyva grindžiamas ugdymas vyksta bendradarbiaujant su skirtingomis sistemomis (pats vaikas, jo šeima, mokykla ir kt.), kurių kiekviena traktuojama kaip ugdymo/si resursas (Weick, Chamberlain, 1997). Į ugdytinio stiprybes ir poreikius orientuota praktika disertaciniame tyrime suprantama kaip individualizuotas, tačiau aktyviomis sąveikomis su aplinka grindžiamas vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinio socialinių įgūdžių ugdymas bendraamžių grupėje remiantis vaiko raidos ir ugdymosi galimybėmis ir dalyvaujant vaiko šeimos nariams. Todėl ypatinga vieta šiame sisteminio požiūriu grindžiamame modelyje skiriama ne tik vaikui, bet ir šeimos dalyvavimui ugdymo/si procese.

Be to, sisteminė į vaiko stiprybes ir šeimos dalyvavimą orientuota socialinių įgūdžių ugdymo strategija glaudžiai siejama su simbolinio interakcionizmo ir socialinio konstravimo metodologinėmis nuostatomis.

Simbolinio interakcionizmo paradigmos metodologinė ontologinė prieiga išryškina vaiko kaip socialinėje grupėje vykstančios sąveikos dalyvio, raidą; padeda identifikuoti vaikų kuriamus socialinius modelius ir elgesio kaitą socialiniuose santykiuose. Teorijos autoriai (Mead, 1931; Blumer, 1969) akcentavo, kad individų interakcija visuomenėje suprantama kaip komunikavimo sistema, tarpasmeninis bendravimas ir *socialinė sąveika*, kurios metu žmonės perduoda savo veiksmų ir poelgių simbolines reikšmes kitiems sąveikos dalyviams.

Disertaciniame tyrime, sujungiant sisteminį požiūrį, stiprybių perspektyvą su simbolinio interakcionizmo nuostatomis, modeliuojama vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių įgūdžių ugdymosi dalyvių sąveika sistemose *vaikas – ugdytojas* (pedagogai, tėvai), *vaikas – vaikas*; *vaikas – bendraamžių grupė*. Pasak Capul, Lemay (1996; cit. Ruškus, 2002), ugdytojas (mokytojas, specialusis pedagogas, tėvai) sistemoje *vaikas – socialinė aplinka* atlieka dvejopas funkcijas: ne tik *elgesio modifikatoriaus*, kurio vaidmuo padėti mokiniui ugdytis socialinės aplinkos lūkesčius atitinkantį elgesį; bet ir *tarpininko*, kurio vaidmuo padėti ugdymosi

ir socialinei aplinkai pažinti vaiką, o vaikui pažinti socialinę aplinką bei kurti dialogą tarp vaiko ir aplinkos, gerinti mokinio bei aplinkos (ugdamosios, socialinės) sąveiką, tobulinti vaiko ir aplinkos adaptavimosi galimybes; sukonkretinti ugdymo sistemos dalyvių patyrimą, jį struktūruoti.

Socialinio konstravimo paradigmos metodologinė epistemologinė nuostata (Saraga, 1998; Berger, Luckman, 1999; Taylor, 2000) apibūdina realybę per socialinę kontekstą – realybė negali būti vienodai suprasta; kiekvienas supranta savo patyrimus per savo sukonstruotus modelius. Ši koncepcija atskleidžia, jog žmonės, interpretuodami socialinio gyvenimo reiškinius ar situacijas, nuolat kuria (konstruoja) žinias, susiedami realias gyvenimiškas situacijas su turima patirtimi. Žinių kūrimas galimas esant *glaudžiai dalyvių sąveikai*.

Disertaciniu tyrimu siekiama išanalizuoti mokinio ir kitų ugdymo/si dalyvių tikslingos sąveikos įvairiose situacijose poveikį mokinių socialinių įgūdžių ugdymuisi. Žvelgiant iš socialinio konstravimo teorijos nuostatų, daromos prielaidos, kad 1) ugdytinio, jo šeimos narių ir mokyklos bendradarbiavimą orientuotas ugdymas, kryptingai plėtojant mokinio sąveiką su socialinės aplinkos subjektais sistema, gali padėti vidutinio intelekto sutrikimo mokiniui pasinaudoti savo turimais resursais ir sumažinti negalės situacijos keliamus socialinio funkcionavimo sunkumus, kaupiant socialinių sąveikų patirtį. 2) remiantis *subjektyvia-interpretacine konstravimo koncepcija* (Berger, Luckmann, 1999; Giddens, 2000; Denzin, Lincoln, 2003; 2005), tyrime dalyvavusių tėvų ir pedagogų patirtys, ugdant vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinius įgūdžius, išreikštos verbaline (interviu) forma, įgauna prasmę, tiek tyrėjui, tiek patiems ugdytojams ir gali suteikti naujų žinių vidutinio intelekto sutrikimo mokinių socialinių įgūdžių ugdymo strategijų konstravimui.

Į vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių įgūdžių ugdymą žvelgiama kaip į sąveikų sistemą, kurioje jos dalyviai konstruoja kiekvienas savo mokymąsi, remdamiesi individualia patirtimi ir ugdymo/si galimybių išryškiniu; ugdymo procesas analizuojamas kaip patyrimo sąlygota kintanti visų ugdymo dalyvių sąveika.

Socialinis dalyvavimas (angl. *social participation*) apibrėžiamas kaip buvimas aktyviu visuomenės ir bendruomenės gyvenimo dalyviu; asmens aktyvumas ir atvira bendruomenė – bazinės socialinio dalyvavimo sąlygos (Ebersold, 2004). Taigi, socialinis dalyvavimas leidžia siekti vaiko ir visų jį supančios aplinkos dalyvių lygybe grįstos kooperacinės ugdymo/si sistemos, tėvų dalyvavimo priimant sprendimus, susijusius su vaiko gyvenimo kokybe. Ugdytinio, jo tėvų, pedagogų ir kt. specialistų partnerystę akcentuoja šiuolaikinės specialiojo ir ypač inkluzinio ugdymo koncepcijos (Berger, 1991; Boot, Ainscow, Black-Hawkins ir kt., 2000; Dettmer, Dyck, Thurston, 1996).

Su socialinio dalyvavimo nuostatomis glaudžiai susijusi *įgalinimo perspektyva*, kuri akcentuoja individų socialinių galimybių didinimą (Turner, Beresford, 2005; Bunning, Heath, Minion, 2009). Remiantis stiprybių perspektyva, įgalinimo, socialinio dalyvavimo nuostatomis, konstruojama tokia socioedukacinė

aplinka, kurioje dalyvauja visi su vaiku susiję asmenys (tėvai / globėjai, pedagogai ir kt.); individo gebėjimai stiprinami visos bendruomenės pastangomis (Ruškus, Mažeikis, 2007).

Disertaciniame tyrime laikantis stiprybių perspektyvos, sistemų teorijos, simbolinio interakcionizmo, socialinio konstravimo teorinių nuostatų, socialinio dalyvavimo teiginių, ir remiantis empiriniais (atvejo tyrimo) duomenimis, buvo modeliuojamos vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinės socialinių įgūdžių ugdymo strategijos: konstruojama *į vaiko stiprybes* (turimus socialinius įgūdžius) ir ugdymo dalyvių bendradarbiavimą (*sisteminis požiūris*) orientuota aktyvi tyrimo dalyvių (vaiko, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą, jo šeimos narių ir pedagogų) ugdimoji sąveika. Šioje sąveikoje mokiniui suteikiamas aktyvaus besimokančiojo vaidmuo (simbolinio interakcionizmo teiginiai); suaugusiųjų padedamas jis turi mokytis reguliuoti savo elgesį, valdyti tam tikras situacijas, atsižvelgdamas į konkrečias sąveikos aplinkybes. Mokytojai ir šeimos nariai šioje ugdomojoje sąveikoje – ne tik tarpininkai, fasilitatoriai, bet ir aktyvūs ugdymo proceso dalyviai (socialinis dalyvavimas) kurie sukuria sąlygas, įgalinančias aktyvų ugdytinio dalyvavimą įvairialypėse socialinėse aplinkose (mokykloje, šeimoje ir kt.), palengvinančias mokiniui socialinio elgesio gebėjimų ugdymąsi. Tokia sąveika numato galimybę kooperuotis su vaiku jo ugdymo/si procese, ieškoti partnerystės (mokinio, tėvų, mokytojų) galimybių; pabrėžiamas suaugusiojo pasitikėjimas vaiku, laipsniškai mažinant priklausomybę nuo suaugusiojo (Juodaitytė, 2003). Be to, kiekvienas šios ugdomosios sąveikos dalyvis (vaikas, šeimos nariai, mokytojai) konstruoja naują sau bendravimo, dalijimosi žiniomis ir bendradarbiavimo patirtį bei gebėjimus (socialinio konstravimo teiginiai). Ugdymo/si dalyvių (vaiko, jo tėvų, pedagogų) bendradarbiavimas remiasi aktyvia sąveika, abipusiai naudingais tikslais, pasidalyta atsakomybe už sprendimų priėmimą (Cook, Friend, 1991).

Tyrimo metodologija: duomenų rinkimo ir duomenų analizės metodai

Metodų trianguliacijos principas (Denzin, Lincoln, 2003; 2005; Kardelis, 2002; Merkys, 1999; ir kt.). Disertacinis tyrimas remiasi sisteminiu tyrimo metodologijos principu; tarpusavyje derinami ir integruojami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai, siekiant informacijos patikimumo, išsamumo. Metodų trianguliacijos pasirinkimą lėmė disertacinio tyrimo objekto ypatumai (multidimensinė socialinių įgūdžių struktūra ir specialiojo ugdymo dalyvių – mokinės, jos šeimos narių, mokytojų – sąveikų ir ugdymo/ ugdymo gebėjimų heterogeniškumas).

Disertaciniame tyrime taikyti tyrimo metodai – teorinė analizė, ekspertų metodas (testo teiginių turinio analizė), anketinė apklausa, pusiau struktūruotas interviu; atvejo analizė (stebėjimas, nestruktūruotas interviu, modeliavimas, remiantis stebėjimo protokolų ir interviu tekstų turinio analizės duomenimis, patirčių refleksija, taikant delphi metodo elementus, ir tų refleksijų turinio analizė).

Teorinės analizės (pedagoginės, psichologinės, metodologinės literatūros) metodas taikytas siekiant operacionalizuoti socialinių įgūdžių konceptą, išgryninant jų struktūrą, bei teoriškai pagrįsti į vaiką orientuotų ugdymo strategijų, tinkamų vidutinio intelekto sutrikimo mokiniui modelį. Operacionalizacija siekta detalizuoti, konkretizuoti tyrimo objektą, jį struktūruoti, detaliai atskleisti jo turinį. Tyrimo objekto operacionalizacijos rezultate parengtas teorinis socialinių įgūdžių modelis, kuriuo remiantis buvo konstruojamas empirinio tyrimo instrumentas ir struktūruojami empiriniai tyrimo duomenys.

Taikant teorinės analizės metodus, apibendrintos ir susistemintos šiuolaikinės socialinių įgūdžių sampratos, interpretavimo kryptys, teorinės vidutinį intelekto sutrikimą turinčio vaiko socialinių įgūdžių raidos perspektyvos, pagrindžiama tyrimo metodologija bei ją atitinkantys metodai.

Kiekybinis metodas – anketinė apklausa – taikyta siekiant nustatyti vidutinio intelekto sutrikimo mokinių turimus socialinius įgūdžius. Tyrimasi atliktas apklausiant specialiosios mokyklos mokytojus. Tyrimo instrumentui parengti pasirinktas ir adaptuotas Cornish, Ross (2004) uždaro tipo klausimynas (43 teiginiai) vidutinį intelekto sutrikimą turinčių mokinių socialinių įgūdžių raiškai tirti.

Kiekybinio tyrimo duomenų statistinė analizė atlikta naudojantis kompiuterine statistinių duomenų apdorojimo programa (SPSS 11.0); taikyta aprašomoji statistika, daugiamačiai statistiniai metodai: faktorinė analizė (principinių komponentų metodas, skaičiuotas Cronbach α koeficientas, VARIMAX rotacija su Kaiser norminimu, taikant faktorinį svorį L; empirinių indikatorių dažnių skaičiavimas (vidurkiai, procentai, standartinis nuokrypis), Pearson koreliacinė analizė.

Ekspertų apklausos metodas taikytas siekiant kategorizuoti adaptuoto Cornish, Ross (2004) klausimyno teiginius (kuriais įvardyti įvairūs socialiniai gebėjimai), suteikiant teiginiams kiek įmanoma vienodai suprantamas semantines prasmes ir transformuojant tuos teiginius į socialinių įgūdžių komponentus, atitinkančius disertacinio tyrimo tikslams tyrėjo sudarytą teorinį socialinių įgūdžių modelį. Ekspertais pasirinkti profesionalai – specialieji pedagogai, aukštųjų mokyklų dėstytojai, turintys mokslinio ir praktinio pedagoginio darbo patirtį.

Interviu – tyrėjo inicijuotas dviejų žmonių pokalbis, kurio tikslas – gauti būtiną tyrimo uždaviniams informaciją (Kardelis, 2005). Pusiau struktūruoto interviu metodas taikytas atliekant tėvų apklausą, kuria siekta aptikti papildomų diagnostinių kintamųjų, apibūdinančių vidutinio intelekto sutrikimo mokinių socialinių įgūdžių raišką nestruktūruotoje (namų) aplinkoje. Nestruktūruotas interviu taikytas siekiant atskleisti tėvų ir mokytojų įsitraukimą ir bendradarbiavimą sumodeliuoto socialinių įgūdžių ugdymo procese; jų įgytas patirtis, kuriant įgalinančias aplinkas ir sąveikas, palankias aktyviam vidutinį intelekto sutrikimą turinčio vaiko socialinių įgūdžių ugdymui/si.

Atvejo analizė. Atvejo analizė arba atvejo studija (angl. *case study*) – sisteminis informacijos atrankos apie konkretų asmenį, socialinę aplinką, įvykį ar grupę procesas, siekiant suprasti, kaip jis veikia ar funkcionuoja (Berg, 2001). Pasak Hodkinson, Hodkinson (2001), atvejo analizė remiasi gausiu ir aiškiu įvykių apibūdinimu, pateikia įvykių pasakojimo chronologiją, parodo priežastinius santykius apimantį procesą bei palengvina aiškinimą. Tai „paprasto atvejo detalus ir sudėtingas tyrimas, suvokiant jo sąveiką su svarbiomis aplinkybėmis“ (Stake, 2000); tyrimas, kurio metu socialinės problemos analizuojamos ištiriant tik vieną ar kelis jų raiškos atvejus (Yin, 2009; Stake, 2005), remiantis kuo daugiau socialinės informacijos šaltinių ir pritaikant kuo įvairesnius socialinių tyrimų metodus. Jei kitose tyrimų strategijose svarbu specifinis teorinis, metodologinis pagrindimas, pirmenybė argumentuotai teikiama stebėjimo ar interviu metodams, tai kalbant apie atvejo studiją galima pasakyti tik tiek, kad čia svarbiausia – koncentruotas dėmesys konkrečiam atvejui.

Disertaciniame tyrime taikoma vidinė atvejo analizė, kai tiriamas vienas atvejis (Stake, 2005; Yin, 2008); nuodugnai tyrinėjamas socialinio reiškinių vienas atvejis (Babbie (2004, p. 293) *per sąveiką* arba *stebėjimą*, siekiant išsamiai suvokti tą konkretų dalyvį tam tikrame kontekste, kuriame jis tyrinėjamas (Shinkfield, 2007). Naudojantis vidinės atvejo analizės metodu sukauptais duomenimis, disertaciniame tyrime modeliuojamas vieno mokinio socialinių įgūdžių ugdymas, taikant į vaiko stiprybes ir sistemą (vaikas-šeima-mokykla) orientuotas socialinių įgūdžių ugdymo strategijas.

Stebėjimas. Tiesioginis stebėjimas vyksta natūralioje aplinkoje, kurioje pasireiškia probleminis elgesys, stebint vaikus toje aplinkoje sąveikaujant su kitais bei užsirašant įvykius ir kontekstus, kuriuose tai atsitinka (Sugai, Lewis, 1996). Tiesioginio stebėjimo metodas, suteikiantis informacijos apie vaiko socialinius įgūdžius, gali būti gana informatyvus (Reynolds, Kamphaus, 2003). Stebėtojai gali naudotis pasakojamaisiais arba kiekybiniais metodais, norėdami užfiksuoti pastebėtą elgesį. Atlikdamas pasakojamąjį įrašą, stebėtojas užrašo sklandų tekstą arba konkretaus elgesio, kuris pasireiškė duoto laikotarpio metu, apibūdinimą (McConaughy, Kay, Welkowitz, 2007). Disertaciniame tyrime tiesioginio stebėjimo metodu buvo kaupiami duomenys atvejo analizei.

Turinio analizė – tai formalizuotas dokumento, teksto tyrimo metodas, kai remiamasi požymių, kurie svarbūs tyrėjui, analize, išryškinanti teksto charakteristikas, kategorijas, išreiškiančias empirinius tiriamojo dalyko požymius, analizės vienetus.

Turinio analizė disertaciniame tyrime taikoma analizuojant interviu ir stebėjimo protokolus; ieškoma teiginių, susijusių su tyrimo prasme, jie kategorizuojami ir koduojami (Leedy, Ormrod, 2005; Kvale, 2003; Silverman, 2001; Žydžiūnaitė, 2005). Kokybinio tyrimo metu, atlikus interviu ir analizuojant tėvų patirtį, bei stebėjimo protokolų tekstus, turinio analizės metodas leido įsiskaityti į jų išsakytas ir tyrėjo užfiksuotas bei perrašytas mintis, veiksmus bei susisteminti esmines socialinių įgūdžių ugdymo patirčių kategorijas ir subkategorijas.

Kiekybinių ir kokybinių metodų derinimas sudarė galimybę vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinių įgūdžių ypatumus analizuoti iš kelių pozicijų, apie tiriamą problemą susidaryti detalesnį vaizdą, suvokti ir interpretuoti vidutinį intelekto sutrikimą turinčių mokinių socialinių įgūdžių struktūrą, raiškos kontekstą, iš kurių paaiškėjo socialinių įgūdžių ugdymo strategijų modeliavimo socioedukacinėse aplinkose galimybės.

Modeliavimas apima pažinimo, įsitraukimo, pokyčių, strategijos kūrimo priemones (Ding, Davison, Peterson, 2005); struktūrinį konceptualų pagrindą (Han, 2005); duomenų interpretavimo schemas (Trochim, 1999). Modeliavimas disertaciniame tyrime suprantamas kaip konstruktyvių vaiko ir aplinkos socialinių sąveikų sistemos kūrimas, pagalbos mokiniui ir šeimai planavimo ir realizavimo procesas, atsižvelgiant į individualius mokinio turimus socialinius įgūdžius (stiprybes) ir ugdymo/si poreikius, kuriuos reikia tenkinti bendromis ugdytinio ir ugdytojų pastangomis kasdieninėse socioedukacinėse aplinkose. Laikomasi nuostatos, kad modeliavimas suteikia galimybę derinti ir interpretuoti teorinius konceptus ir empirinius duomenis (Hitchman, 2004), konstruojant sisteminį, į vaiko galimybes (stiprybes) orientuotą ugdymą, grindžiamą įgalinimo, socialinio dalyvavimo ir socialinio konstravimo teorinėmis nuostatomis.

Grupinė diskusija, taikant Delphi metodo elementus. Įgyvendinus individualią ugdymo programą ugdymo dalyvių grupė buvo sukviesta apibendrinti taikytų ugdymo strategijų efektyvumą. Pagrindiniai diskusijų grupės tikslai: atskleisti ugdytinės socialinių įgūdžių raiškos pokyčius; taikytų ugdymo strategijų poveikį mokinės socialinių įgūdžių ugdymui. Šioje diskusijų grupėje buvo taikomi Delphi metodo elementai. Grupinės diskusijos metodas priskiriamas prie grupinio interviu (Bitinas ir kt., 2008), kuriuo buvo siekiama gauti kokybinių duomenų apie taikytų ugdymo strategijų tinkamumą, veiksmingumą, ugdant vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinius įgūdžius. Diskusijų grupei buvo formuluojami atviro tipo probleminiai klausimai. Subjektyvių patirčių ir nuomonių analizė leido identifikuoti ugdymo dalyvių įsitraukimo į vaiko ugdymosi procesą konstruktus, realius vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių įgūdžių ugdymo probleminius polius.

Disertacinio tyrimo etapai

Siekiant metodologinės tyrimo vienovės, teoriniai metodai moksliniame tyrime buvo glaudžiai susieti su empiriniais metodais; visi mokslinio tyrimo elementai ir etapai apjungti į loginę seką. Disertacinis tyrimas atliktas keturiais etapais. Disertacinio tyrimo etapai, taikyti metodai, imtys apibendrintai pavaizduoti schemoje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Disertacinio tyrimo struktūra: teorinio ir empirinio tyrimo tikslai, imtys, metodai

<i>Etapai</i>	<i>Tyrimo duomenų rinkimo metodai, tyrimo imtys</i>	<i>Duomenų apdorojimo metodai</i>
I etapas	Mokslinės literatūros šaltinių teorinės analizės metodas. Tikslas – susisteminti esminius teorinius socialinių įgūdžių komponentus, atskleisti socialinių įgūdžių konstrukto multidimensionalumą, parengti socialinių įgūdžių teorinį modelį.	<i>Teorinė analizė</i> , operacionalizacija, sisteminimas, apibendrinimas
II etapas	Klausimyno parengimas adaptuojant Cornish, Ross, (2004) testą. Klausimyno teiginių validacija ekspertų apklausos metodu (N=19). Tikslas – patikslinti socialinių įgūdžių empirinius indikatorius – semantinius, prasminius vienetus, teiginių prasmes.	<i>Diagnostinių kintamųjų</i> prasmų turinio analizė, kategorizavimas
III etapas	Empirinis tyrimas: kiekybinių ir kokybinių metodų derinimas	
3.1.	<i>Anketinė pedagogų apklausa</i> (raštu), taikant uždaro tipo klausimyną. Tikslas – atskleisti vidutinį intelekto sutrikimą turinčių mokinių socialinių įgūdžių struktūrą. Respondentai – specialieji pedagogai (N=214), kurie testu-klausimynu įvertino 507 savo ugdytinių – vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinius įgūdžius.	<i>Statistinės analizės metodai</i> : aprašomoji statistika (faktorinė analizė; vidurkiai, procentai, standartinis nuokrypis; Pearson koreliacija)
3.2	<i>Tėvų, auginančių vidutinį intelekto sutrikimą turinčius vaikus, apklausa</i> . Tikslas – remiantis tėvų išvalgomis, iliustruoti vidutinio intelekto sutrikimo mokinių socialinių įgūdžių struktūrą, giliau atskleidžiant vaikų turimų socialinių įgūdžių raišką. Metodas: pusiau struktūruotas interviu. Tyrimo dalyviai – tėvai (N=39).	<i>Interviu tekstų turinio analizė</i>

IV etapas	Empirinis tyrimas (atvejo analizė): ugdymo strategijų modeliavimas	
	<p><i>Tikslas – į ugdytinio stiprybes orientuotų ugdymo strategijų modeliavimas.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Vaiko stiprybių identifikavimas, remiantis sudarytu socialinių įgūdžių teoriniu modeliu. Metodai: dokumentų analizė, <i>stebėjimas</i> (840 min), <i>nestruktūruotas interviu</i>; ● į vaiko stiprybes ir specialiuosius poreikius orientuotas socialinių įgūdžių ugdymo turinio formavimas; ● vaiko galimybes atitinkančių individualizuotų ugdymo ir skatinimo metodų parinkimas; ● vaiko, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą, įtraukimas į aktyvią sąveiką su bendraamžiais ir suaugusiais įvairiose aplinkose; ● tėvų dalyvavimas vaiko socialinių įgūdžių ugdymo procese; ● mokyklos ir šeimos pagalba vaikui į(si)traukiant į aktyvią veiklą ir bendravimą su bendraamžiais. <p>Ugdymo rezultatų apibendrinimas. <i>Delphi</i> metodo elementai. Tyrimo dalyviai: mokinės šeimos nariai (2) – globėja ir sesuo; mokinę ugdatys mokytojai (2); globos namų socialinės darbuotojos (2).</p>	<p><i>Atvejo tyrimo duomenų apdorojimo metodai:</i> dokumentų, stebėjimo protokolų ir interviu tekstų <i>turinio analizė</i></p> <p>Delphi metodu surinktų duomenų <i>turinio analizė</i></p>

Pirmame etape analizuojant teorinius šaltinius buvo konstruojama teorinė socialinių įgūdžių samprata; susisteminus įvairių autorių tyrimų duomenis, sukonstruotas teorinis socialinių įgūdžių struktūros modelis ir atskleisti esminiai socialinių įgūdžių komponentai. Apžvelgti vidutiniškai sutrikusio intelekto asmenų socializacijos ir socialinių įgūdžių bei jų ugdymo ypatumų tyrimai, išanalizuotos socialinių įgūdžių ugdymo prielaidos ir veiksniai, dilemos ir problemos.

Antrajame etape parengtas kiekybinio tyrimo instrumentas – klausimynas specialiųjų mokyklų mokytojams, atlikta ekspertų apklausa. Taikant ekspertų apklausos metodą, buvo patikslinti diagnostiniai socialinių įgūdžių kintamieji – semantiniai, prasminiai vienetai, leidžiantys atskleisti tiriamo reiškinių empirines prasmes (t. y., atliktas vidinis ir išorinis testo teiginių validavimas).

Trečiajame etape atliktas kiekybinis tyrimas – pedagogų apklausa raštu, naudojant uždaro tipo klausimyną. Atlikus kiekybinę duomenų analizę, atskleista vidutinį intelekto sutrikimą turinčių mokinių socialinių įgūdžių struktūra.

Remiantis teoriniu socialinių įgūdžių struktūros modeliu ir kiekybinio tyrimo (pedagogų apklausos) duomenimis, parengtas tėvų apklausos pusiau struktūruoto interviu metodu klausimų planas (suformuluoti interviu klausimai tėvams), atlikta

tėvų apklausa ir interviu turinio analizė. Remiantis tėvų išvaizdomis, buvo siekiama iliustruoti teorinį socialinių įgūdžių struktūros modelį, giliau atskleidžiant vaikų turimų socialinių įgūdžių raišką.

Ketvirtajame etape pasirinkus vieno atvejo tyrimą, taikytas dokumentų analizės, stebėjimo ir tėvų, pedagogų interviu metodas. Atlikus dokumentų, stebėjimo duomenų ir pasirinktų vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinės socialinių įgūdžių ugdymo/si dalyvių interviu turinio analizę, numatytos individualizuoto mokinei socialinių įgūdžių ugdymo strategijos. Modeliuota aktyvi ugdytinės, turinčios vidutinį intelekto sutrikimą, ir kitų ugdymo/si dalyvių (globėjos, pedagogų) ugdymo sąveika, kurios tikslas ugdyti mokinės socialinius įgūdžius formaliose ir neformaliose aplinkose. Vidutinio intelekto sutrikimą turinčios mokinės socialinių įgūdžių ugdymo strategija modeliuota remiantis sistemų teorijos, stiprybių perspektyvos, simbolinio interakcionizmo, socialinio konstravimo, socialinio dalyvavimo paradigmomis.

Delphi metodu buvo apibendrinti atvejo analize grįsto tyrimo – ugdymo *strategijos modeliavimo* rezultatai: išnagrinėtos ugdymosi dalyvių (ugdytinės, jos šeimos narių ir mokytojų) bendradarbiavimo procese įgytos naujos patirtys, suvokimai, ugdant vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinės socialinius įgūdžius įvairiose veiklose ir aplinkose.

Tyrimo mokslinis naujumas ir praktinis reikšmingumas. Socialinių įgūdžių fenomeno tyrimai aktualūs visose šalyse; tai liudija šios srities tyrimų ir studijų įvairovė visame pasaulyje. Tyrimo mokslinį naujumą ir praktinį reikšmingumą apibūdina tai, kad:

- suformuluota *sisteminė socialinių įgūdžių samprata*;
- sukonstruotas *teorinis socialinių įgūdžių struktūros modelis*;
- pirmą kartą Lietuvos edukologijoje *atliktas vidutinį intelekto sutrikimą turinčių mokinių socialinių įgūdžių struktūros identifikavimo ir ugdymo strategijų modeliavimo* socioedukacinėse aplinkose tyrimas, grindžiant jį 1) *stiprybių perspektyva*, t. y., akcentuojant ne negales, o vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko stiprybes (turimus socialinius įgūdžius), bei 2) remiantis *sistemų teorijos metodologinėmis nuostatomis*, t. y., pripažįstant visų ugdymo dalyvių įsitraukimo ir bendradarbiavimo būtinumą sistemoje *vaikas-šeima-mokykla*.

IŠVADOS

Disertacinis tyrimas leido suformuluoti esmines išvadas, svarbias sprendžiant vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymo/si problemas.

1. Socialiniai įgūdžiai – tai asmens socialinės kompetencijos sudedamoji dalis, sudėtingas multidimensinis konstruktas, sudarytas iš tarpusavyje integruojančių (persidengiančių) ir vienas kitą papildančių struktūrinių komponentų: 1) interakcijos įgūdžiai; 2) bendravimo įgūdžiai 3) dalyvavimo įgūdžiai 4) emociniai įgūdžiai 5) socialinės kognicijos įgūdžiai. Kiekvieną iš šių socialinių įgūdžių struktūrinių komponentų sudaro atitinkamų socialinių gebėjimų kompleksai, kuriuos sieja glaudūs sisteminiai ryšiai.
2. Vidutinio intelekto sutrikimo mokinių socialinių įgūdžių trūkumus lemia ne tik *negalės charakteristikos*, bet ir *aplinkos ribotumai*: socialinių kontaktų stoka, ribotas bendravimo ratas; socialinių įgūdžių ugdymo sistemingumo ir individualizavimo stoka; menkas tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas; ir kt. Kiekvieno vaiko/asmens socialinių įgūdžių struktūra individuali, ir tai lemia nevienodą socialinio adaptyvumo bei socialinio funkcionavimo lygį. Individualių socialinių įgūdžių identifikavimas svarbus tuo, kad orientuoja konstruoti į vaiko stiprybes orientuotą ugdymą. Kryptingas socialinių įgūdžių ugdymas turi vykti mažiausiai varžančioje aplinkoje, ugdytiniui aktyviai dalyvaujant socialinėse sąveikose su bendraamžiais ir suaugusiais; tačiau dėl specifinės specialiųjų mokyklų aplinkos, mokiniams trūksta realių situacijų, kuriose šie įgūdžiai būtų pritaikomi ir tobulinami.
3. Šiame tyrime suformuluoto socialinių įgūdžių teorinio modelio validumą, vertinant vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinius įgūdžių struktūrą, patvirtino specialiųjų pedagogų, ugdančių šiuos mokinius, apklausos duomenų faktorinė analizė. Tėvų interviu metodu atliktas tyrimas papildė ir patikslino vidutinio intelekto sutrikimo mokinių socialinių įgūdžių raiškos įvairiose aplinkose ypatumus. Pedagogų ir tėvų apklausos duomenų analizė parodė, kad socialinėse sąveikose vidutinio intelekto sutrikimo mokiniai daug sunkumų patiria dėl nepakankamų visų sričių socialinių įgūdžių. Tačiau nustatyta, kad vidutinio intelekto sutrikimo mokiniai pasižymi ne tik socialinių įgūdžių stoka; dalis jų turi kai kurių emocinio ekspresyvumo, socialinio jautrumo ir kt. gebėjimų. Socialinėse sąveikose vidutinio intelekto sutrikimo mokiniai daugiausia sunkumų patiria dėl nepakankamų socialinės kognicijos įgūdžių; šios srities įgūdžių stoka lemia daugelio kitų socialinio funkcionavimo sričių (bendravimo, dalyvavimo veiklose) sunkumus.
4. Socialinių įgūdžių ugdymo strategijos disertaciniame tyrime grindžiamos *sistemų* teorijos ir *stiprybių* perspektyvos teorinėmis nuostatomis, o jas papildė

simbolinio interakcionizmo ir socialinio konstravimo teiginiai. Šių teorinių nuostatų sąveikoje suformuoti tokie vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių socialinių įgūdžių ugdymo strategijų realizavimo principai: ugdytinio stiprybių identifikavimas (atpažinimas), remiantis socialinių įgūdžių teoriniu modeliu; į ugdytinio stiprybes ir specialiuosius poreikius orientuotas socialinių įgūdžių ugdymo turinys; ugdytinio individualias galimybes atitinkančių socialinių įgūdžių ugdymo ir skatinimo metodų parinkimas; ugdytinio įtraukimas į aktyvią sąveiką su bendraamžiais ir suaugusiais įvairiose aplinkose; šeimos dalyvavimas vaiko socialinių įgūdžių ugdymo/si procese; mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas ir pagalba ugdytiniui į(si)traukiant į aktyvią veiklą ir bendravimą su bendraamžiais.

5. Stiprybių perspektyva reiškia vaiko turimų socialinių įgūdžių identifikavimą ir orientaciją į vaiko stiprybes bei individualias galimybes, modeliuojant ugdymo procesą. Atvejo analizė atskleidė individualius ir tipinius vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinės socialinius įgūdžius ir potencialias galias, išryškino galimas socialinių įgūdžių individualizuoto ugdymo gaires ir resursus, kuriais remiantis buvo modeliuojamas ugdymas: parengtas vaiko stiprybes ir galimybes atitinkančių socialinių įgūdžių ugdymo planas, numatyti ugdomosios veiklos dalyviai, konkretus veiklos turinys, metodai ir būdai, kuriais buvo specialiai konstruojamos ugdytinės socialinės sąveikos sistemoje *vaikas – šeima – mokykla*. Modeliuojamų ugdymo strategijų stiprybė – sisteminis požiūris į vaiko socialinių įgūdžių ugdymą/si. Sistemų teorijos nuostatos, sisteminis požiūris į vaiko ugdymąsi pasireiškia ne tik tuo, kad tiek identifikuojant vaiko turimus įgūdžius, tiek ir planuojant bei įgyvendinant į vaiko stiprybes orientuotą ugdymą įtraukiama šeima ir konstruojama visų ugdymo dalyvių sąveika, bet ir tuo, kad kuriama vientisa ugdymo turinio ir ugdomųjų poveikių sistema. Šeimos į(si)traukimas ir dalyvavimas – itin vertingas vaiko socialinių įgūdžių ugdymo/si resursas ir stiprybė.
6. Remiantis *simbolinio interakcionizmo teoriniais teiginiais*, socialinių įgūdžių ugdymas organizuojamas visų ugdymo dalyvių pastangomis tikslingai modeliuojant mokinės aktyvias socialines sąveikas įvairiose situacijose ir įvairiose aplinkose; kiekvienam ugdymo dalyviui suteikiami aktyvūs vaidmenys ugdymo procese ir apibrėžti jų funkciniai ryšiai.
7. *Socialinio konstravimo požiūriu* socialinių sąveikų ir situacijų modeliavimas įgalina ne tik mokinio socialinių įgūdžių ugdymą/si, bet ir ugdymo dalyvių naujų ugdymo/si patirčių konstravimą. Rėmimasis vaiko turimomis stiprybėmis bei sisteminio požiūrio taikymas tikslingai organizuojant ugdomąsias sąveikas lėmė teigiamus pokyčius visose sistemos dalyse (vaikui, šeimos ir mokyklos ugdomajai aplinkai).
8. Esminiai vaiko stiprybėmis ir ugdymo dalyvių sistemų sąveika grindžiamų ugdymo strategijų modeliavimo rezultatai apibūdinami dvejopai:

- Pirma, pakitusiu ugdytojų požiūriu į ugdytinę ir jos socialinių įgūdžių ugdymą: *ugdytojai geriau pažino mokinę; kartu kito ir požiūris į mokinę, jos galimybes, aiškiau išvelgtos mokinės socialinių įgūdžių ugdymo/si perspektyvos, tobulintinos sritys*. Šeimos ir mokyklos partnerystė, ugdant socialinius įgūdžius ir nuolat skatinant mokinės aktyvumą bei tinkamą elgesį įvairiose situacijose, *darė teigiamą ugdomąjį poveikį mokinės sąveikai su bendraamžiais, jos aktyvesniam įsitraukimui į bendraamžių veiklas*. Sistemingas ir kryptingas socialinių įgūdžių ugdymas lėmė kad ir nedidelius, bet pozityvius kai kurių sričių socialinių įgūdžių pokyčius: iš dalies pavyko įtraukti mokinę į bendraamžių veiklą; sumažėjo neigiamos elgsenos veiksmų.
- Antra, sisteminis požiūris tikslingai organizuojant ugdomąsias sąveikas lėmė *pozityvius klasės klimato pokyčius; suvienijo ugdytojus ir leido jiems kryptingai spręsti su vaiko įgūdžių ugdymusi susijusias problemas; pakeitė ugdymo dalyvių požiūrį į tarpusavio bendradarbiavimą: atsirado glaudus ugdymo dalyvių ryšys, peraugęs į partnerystę; geresnis savo, vienas kito ir vaiko poreikių bei galimybių pažinimas, aiškesnis ugdymo dalyvių vaidmenų ir atsakomybės suvokimas; pozityviai įvertintas šeimos dalyvavimo vaidmuo visuose ugdymo etapuose (vaiko stiprybių pažinimo, ugdymo plano konstravimo, įsitraukimo į mokinės ugdymo procesą, plėtojant jos bendravimo ir dalyvavimo įgūdžius įvairiose veiklose ir aplinkose)*. Ugdymo dalyviai *ypač pozityviai įvertino bendradarbiaujant įgytą naują patyrimą, mokymąsi dalinantį žiniomis, sujungiant kiekvienam savo paties ir kito patirtinį mokymąsi; sėkminga partnerystė suformavo ugdymo dalyvių aktyvesnio ir kryptingesnio bendradarbiavimo nuostatas, ryžtą priimti naujus iššūkius*.

Taigi, disertaciniame tyrime socialinių įgūdžių ugdymo modeliavimas traktuojamas kaip ugdytinio stiprybėmis paremta, sisteminė ir kryptinga ugdomoji sąveika, kuri sudaro prielaidas visų ugdymo dalyvių (sistemos dalių) pozityviems pokyčiams. Tyrimo dalyvių refleksyvių patirčių mokslinis apibendrinimas patvirtina specialiojo ugdymo teoriją naujomis socialinių įgūdžių ugdymo galimybių išvalgomis.

Disertacinio tyrimo rezultatų aprobavimas

Disertacijos tema paskelbtos publikacijos recenzuojamuose periodiniuose leidiniuose:

1. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2009). Tėvų išvalgos apie vidutiniškai sutrikusio intelekto paauglių socialinius įgūdžius. *Specialusis ugdymas*, 2(21), 99–110.
2. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2009). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūra ir raiškos ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(22), 92–102.

3. Jurevičienė, M., Ruškus, J., Kaffemanienė, I. (2011). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių įgūdžių individualizuoto ugdymo strategijos: atvejo analizė. *Tiltai*, 3(56), 393–409.
4. Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2011). Įgalinančios edukacinės aplinkos kūrimas vidutinį intelekto sutrikimą turinčio ugdytinio socialinių įgūdžių ugdymo(si) procese. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, (8), 175–187.

Kitos publikacijos:

5. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2011). Socialinių įgūdžių tyrimo metodologiniai pagrindai. *Salus. Societas = Scientia. Sveikata. Visuomenė. Mokslas*: tarptautinė mokslinė konferencija, Šiauliai, 2011 m. gegužės 6 d.: pranešimų anotacijos. Šiauliai: Šiaulių valstybinė kolegija.
6. Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2011). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko ir aplinkos ryšys įgalinimo perspektyvoje. *Salus. Societas. Scientia=Sveikata. Visuomenė. Mokslas*: tarptautinė mokslinė konferencija, Šiauliai, 2011 m. gegužės 6 d.: pranešimų anotacijos. Šiauliai: Šiaulių valstybinė kolegija.

Disertacijos tema skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose ir mokyklų bendruomenių susirinkimuose:

1. Jurevičienė, M. (2009). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių raiška. Lietuvos universitetų edukologijos krypties doktorantų ir jų mokslinių vadovų konferencija (2009 m. kovo 20 d.) „*Tarpdisciplininių tyrimų link*“. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
2. Jurevičienė, M. (2009). *Social Skills of Moderate Intellectual Disorder Children and The Pedagogical Preconditions for its Training*. Vytauto Didžiojo universiteto Socialinės gerovės fakulteto Socialinio darbo katedros organizuotas tarptautinis metodologinis doktorantų seminaras (2009 m. rugsėjo 17 d.). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
3. Jurevičienė, M. (2009). Vidutiniškai sutrikusio intelekto paauglių bendravimo šeimoje ypatumai (tėvų vertinimu). Šiaulių universiteto VIII tarptautinė mokslinė konferencija (2009 m. lapkričio 20 d.) „*Mokytojų rengimas XXI amžiuje: pokyčiai ir perspektyvos*“. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
4. Jurevičienė, M. (2010). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių įgūdžių raiška ir jų ugdymo galimybės. Respublikinė konferencija (2010 m. kovo 19 d.) „*Specialusis ugdymas: galimybės ir naujovės nūdienos plotmėje*“. Kėdainių specialioji mokykla.
5. Jurevičienė, M. (2010). „The Model of Social Skills Training for Children with Moderate Learning Difficulties“. Kauno technologijos universiteto tarptautinė mokslinė konferencija (2010 m. gegužės 29 d.) „*Physical Culture and Sport in Universities 2010*“. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
6. Jurevičienė, M. (2010). *Social Skills Definitions, Assumptions and Classification of Children with Moderate Learning Difficulties*. Šiaulių universiteto tarptautinė

- jaunųjų mokslininkų konferencija (2010 m. balandžio 29–30 d.). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
7. Jurevičienė, M., Geležinienė, R. (2010). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių raiška daugialypėse ir kintančiose situacijose. Šiaulių universiteto tarptautinė mokslinė konferencija (2010 m. spalio 28 d.), „*Specialioji pedagogika: nuo defektologijos iki inkluzinės pedagogikos*“. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 8. Jurevičienė, M. (2010). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymo strategijos. Šiaulių universiteto tęstinė IX tarptautinė mokslinė konferencija (2010 lapkričio 19 d.) „*Mokytojų rengimas XXI amžiuje pokyčiai ir perspektyvos*“. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 9. Jurevičienė, M. (2010). Vidutiniškai sutrikusio intelekto moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas struktūruotoje (mokyklos) ugdymo/si aplinkoje. Šiaulių universiteto tęstinė IX tarptautinė mokslinė konferencija (2010 lapkričio 19 d.) „*Mokytojų rengimas XXI amžiuje pokyčiai ir perspektyvos*“. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 10. Jurevičienė, M. (2010). *Presentation of Dissertation: Social Skills Development Strategies of Children with Moderate Intellectual Disability*. Tarptautinis doktorantų metodologinis seminaras (2010 m. spalio 29 d.). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 11. Jurevičienė, M., Ruškus, J., Kaffemanienė, I. (2011). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių įgūdžių individualizuoto ugdymo strategijos: atvejo analizė. Klaipėdos universiteto 20-mečiui ir KU Pedagogikos fakulteto 35-mečiui skirta mokslinė konferencija (2011 m. balandžio 15 d.) „*Pilietinis asmens tapatumas – visuomenės narių jungiamoji grandis*“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
 12. Jurevičienė, M. (2011). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymas šeimoje. Tėvų patirčių refleksijos. Lietuvos respublikos specialiųjų pedagogų asociacijos (LRSPA) respublikinė virtualioji mokslinė praktinė konferencija (2011 m. lapkričio 16 d.) „*Specialusis ugdymasis įgalinimo filosofijos kontekste*“. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 13. Jurevičienė, M., Šapelytė, O. (2011). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko ir aplinkos ryšys įgalinimo perspektyvoje. Tarptautinė mokslinė konferencija (2011 m. gegužės 6 d.) *Salus. Societas. Scientia=Sveikata. Visuomenė. Mokslas*. Šiauliai: Šiaulių valstybinė kolegija.
 14. Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I. (2011). Socialinių įgūdžių tyrimo metodologiniai pagrindai. Tarptautinė mokslinė konferencija (2011 m. gegužės 6 d.) *Salus. Societas. Scientia=Sveikata. Visuomenė. Mokslas*. Šiauliai: Šiaulių valstybinė kolegija.
 15. Jurevičienė, M. (2011). Socialinių įgūdžių ugdymo strategijų konceptualusis pagrindas: sistemų ir stiprybių teorijos. Šiaulių universiteto tarptautinė mokslinė

konferencija (2011 m. gegužės 20 d.). „*Socialinė gerovė tarpdisciplininiu požiūriu*“. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

16. Jurevičienė, M. (2011). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko tipiniai ir specifiniai socialinių įgūdžių raiškos ypatumai*. Mokyklos bendruomenės susirinkimas (2011 m. kovo 28 d.). Šiauliai: specialioji J. Laužiko mokykla.

Disertacijos tema vesti mokymai:

Jurevičienė, M. (2010). *Specialusis pedagoginis darbas: Socialinių įgūdžių ugdymas*. Mokymo kursas Šiaulių apskrities sutrikusio vystymosi kūdikių namų pedagogams. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2010 m. lapkričio 15 d.

Margarita Jurevičienė

STRATEGIES FOR SOCIAL SKILLS' EDUCATION OF CHILDREN WITH MODERATE MENTAL RETARDATION

Summary of the Doctoral Dissertation
Social Science, Education (07S)

19-03-2012. 3 printer's sheets. Edition 70. Registration number 6–624.

Printing K. J. Vasiliauskas's enterprise *Lucilijus*, Stoties St. 5-6, LT-76233, Šiauliai.

e-mail: info@lucilijus.lt, phone/fax + 370 41 421857.

<http://www.lucilijus.lt>

Margarita Jurevičienė

VIDUTINIŠKAI SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMO STRATEGIJOS

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

2012-03-19. 3 leidyb. apsk. l. Tiražas 20 egz. Reg. Nr. 6–624.

Išleido K. J. Vasiliausko leidykla *Lucilijus*, <http://www.lucilijus.lt>

Stoties g. 5-6, LT-77156, Šiauliai. El. paštas info@lucilijus.lt, tel./faksas (8 41) 42 18 57.